

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

Τεύχος Α΄

**Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
2ος τόμος**

**Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό
Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας,
Σύμβουλος Π. Ι.**

**Επιμέλεια Έκδοσης
Πολυτίμη Γκέκα**

**Επιμέλεια εξωφύλλου:
Βάσω Αβραμοπούλου**

**Εικόνα εξωφύλλου:
Νίκος Χατζηκυριάκος – Γκίκας
(1906–1994), Μάντρες στην Ύδρα**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

***Ομάδα Εργασίας Υπουργείου
Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και
Θρησκευμάτων***

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

**Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ**

2ος ΤΟΜΟΣ

Ιπποτικά μυθιστορήματα

Από το 13ο ως το 15ο αι.

γράφονται στο Βυζάντιο έμμετρα ερωτικά ιπποτικά μυθιστορήματα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο και γλώσσα λαϊκότερη. Μερικά από αυτά είναι διασκευές δυτικών προτύπων. Τα μυθιστορήματα της περιόδου αυτής καθρεφτίζουν, γράφει ο Εμμ. Κριαράς, «τον κόσμο που διαμορφώνεται στην Ανατολή με την εγκατάσταση των Φράγκων στις ελληνικές χώρες, έναν κόσμο που χωρίς να έχει πάψει να έχει τα χαρακτηριστικά της παλιότερης βυζαντινής κοινωνίας μεταμορφώνεται ως ένα βαθμό με τη φραγκική κατάκτηση και τις φραγκικές επιδράσεις». (Βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα, επιμέλεια Εμμ. Κριαρά, εκδ. Βασ. Βιβλιοθήκη, τόμ. 2, σ. 14).

Εκτός από τις φραγκικές επιδράσεις (υποταγή των ηρώων στον έρωτα, μονομαχίες, κονταροχτυπήματα, αγάπη για την περιπέτεια σε χώρες μακρινές) οι μελετητές είδαν επίσης λόγιες επιδράσεις (με τις «εκφράσεις», τις εκτενείς δηλαδή περιγραφές κάστρων, κήπων, λουτρών κτλ.), ανατολικές (ο κόσμος του παραμυθιού με τις μάγισσες, τους δράκους και τα μαγικά δαχτυλίδια) και λαϊκές νεοελληνικές (λαϊκή αίσθηση και παρεμβολή δημοτικών τραγουδιών της εποχής, όπως τα καταλόγια και τα μοιρολογήματα).

Ο Λίνος Πολίτης παρατηρεί για τα μυθιστορήματα αυτά και τα εξής: «αντίθετα από το επικό ξεκίνημα του Διγενή, αντιπροσωπεύουν τα μυθιστορήματα αυτά μια λυρικότερη και ρομαντικότερη

στροφή του νέου ελληνισμού»
(Λίνου Πολίτη, Ιστορία της
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας,
Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής
Τραπέζης, Αθήνα, 1978, σ. 35). Όλα
έχουν λίγο πολύ κοινή υπόθεση:
ένα ζευγάρι ερωτευμένων νέων
χωρίζει ξαφνικά και ύστερα από
σκληρές δοκιμασίες και περιπέτειες
κατορθώνει να ξανασμίξει και να
βρει την ευτυχία του. Πέντε
βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα
διασώθηκαν: Λίβιστρος και
Ροδάμνη, Καλλίμαχος και
Χρυσορρόη, Βέλθανδρος και
Χρυσάντζα, Ιμπέριος και
Μαργαρώνα, Φλώριος και
Πλατζιαφλώρα.

[Άγουρος ποθοφλόγιστος]

Παραθέτουμε ένα απόσπασμα από το μυθιστόρημα **Λίβιστρος και Ροδάμνη**. Την ιστορία διηγείται ο **Κλιτοβός** στη φίλη του τη **Μυρτάνη**. Συνάντησε, της λέει, κάποτε ένα θλιμμένο νέο, το **Λίβιστρο**, πρίγκιπα του **Λιβάνδρου** (χώρας φανταστικής). Ο τελευταίος του εξιστόρησε πώς ερωτεύτηκε και παντρεύτηκε τη **βασιλοπούλα Ροδάμνη** και πώς, αργότερα, την έκλεψε ο βασιλιάς της **Αιγύπτου Βερδερίχος**. Από τότε ο **Λίβιστρος** γυρίζει τον κόσμο να τη βρει. Στην αναζήτηση της **Ροδάμνης** τον συνοδεύει τώρα και ο φίλος του **Κλιτοβός**. Οι δυο νέοι βρίσκουν μια μάγισσα που τους πληροφορεί ότι η **Ροδάμνη** έχτισε ξενοδοχείο και ζήτησε από το **Βερδερίχο** να

**περιμένει τέσσερα χρόνια μήπως
επιστρέψει ο Λίβιστρος. Οι δυο
φίλοι κατευθύνονται προς το
ξενοδοχείο...**

**Επαίρνω τον τον Λίβιστρον
και ηρξάμεθα* την στράταν,
και τοιούτους λόγους ήρξατο
να λέγει μοιρολόγιν:**

**Αναστενάζουν τα βουνά,
πάσχουν δι' εμέν οι κάμποι,
θρηνούσι τα παράπλαγα,
βροντούσι τα λιβάδια,**

**5 και δένδρα τα επαρέδραμα,*
τα ράχια και οι κλεισούρες
έχουν τους πόνους μου ακομή
και αντίς μου* αναστενάζουν.**

ηρξάμεθα: αρχίσαμε, πήραμε.

επαρέδραμα: προσπέρασα.

αντίς μου: για μένα.

Λέγουν: Εδιέβην απ' εδῶ
στρατιώτης* πονεμένος,
ἀγουρος* ποθοφλόγιστος
δια πόθον ωραιωμένης.*
Τα δάκρυα του είχεν ποταμούς,
βροντάς τους στεναγμούς του,
10 καπνόν επάνω εις τα βουνά
τον πονοανασασμόν του·
τον ἥλιον είχεν μάρτυραν
και εις τόπους μετ' εκείνον*

στρατιώτης ἢ στραδιώτης: λέξη
βενετ. από το στράτα (οδός)·
τιμαριούχος που βρίσκεται σε
εκστρατεία· στους βυζαντινούς
λεγόταν και ταξειδάριος· ευγενής· η
λέξη είναι άσχετη με την ελληνική
λέξη στρατιώτης.

ἀγουρος: αγόρι, νέος.

ωραιωμένη: ωραία.

μετ' εκείνον: με εκείνον.

τα σύννεφα εσκεπάζαν τον,
τους πόνους του ελυπούντο.
Και πόνους, φίλε Κλιτοβών,
έδε* καρδίας οδύνη,
τον συμπονούσιν τα βουνά
και τα άψυχα συμπάσχουν!
15 Και ως ήκουσα τον Λίβιστρον
ότι μοιρολογάται
και μετά πόνου εστρίγγιζεν*
κατάστρατα εις τους κάμπους,
και έμεναν ήλθε λογισμός
πάλιν δια τη Μυρτάνην
και ενθύμησις και ανάμνησις
να είπω μοιρολόγιν:
Άγουρος μυριόθλιβος,
ξένος εκ τα δικά του*
20 τον εκαταβασάνισε
κόρης ωραίας αγάπη,

έδε: ιδού, να.

εστρίγγιζε: θρηνούσε.

εκ τα δικά του: από τη χώρα του.

και έφυγεν εκ την χώραν του
και από τα γονικά του,
και εις ξένον κόσμον περπατεί
και αιχμάλωτος διαβαίνει,
πόνους του ηγείται* τα δεντρά,
θλίψεις τας λιβαδίας,
και ποταμούς τα δάκρυα του,
βουνά τους στεναγμούς του.

25 Αηδόνιν εις την στράταν του
να κιλαδεί αν ακούσει,
οι κτύποι της καρδιάς του
και οι βροντοστεναγμοί του
σιγίζουν το να μη λαλεί,
καρδιοφωνοκρατούσιν: *

ηγείται: θεωρεί, νομίζει.

καρδιοφωνοκρατώ: εμποδίζω τη
φωνή της καρδιάς.

**Ἔδε στρατιώτου συφορά
την πάσχει δια φουδούλαν,*
ούτως ἐνι* αιχμάλωτος,
ξένος εις άλλον τόπον!**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Γιατί θρηνούν οι δύο νέοι;**
- 2. Ο στιχουργός κάνει χρήση ορισμένων εκφραστικών μέσων, κυρίως της υπερβολής και των σύνθετων λέξεων. Νομίζετε ότι αποτελούν θετικά ή αρνητικά στοιχεία του ποιήματος; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.**
- 3. Σας πείθουν οι θρήνοι των νέων; (Να συσχετίσετε την απάντησή σας και με την προηγούμενη απάντηση.)**

φουδούλα: κόρη.

ἐνι: είναι.

4. Ποια γλωσσικά φαινόμενα (γραμματικά και συντακτικά) διαφοροποιούν τη γλώσσα του απόσπασματος από τη σημερινή; Να σημειώσετε τα πιο χαρακτηριστικά.

5. Ποια χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού μπορείτε να βρείτε στο απόσπασμα;

Γεώργιος Φραντζής¹

Χρονικό

Ο Γεώργιος Φραντζής ή Σφραντζής (1401 - 1480) ήταν Βυζαντινός αξιωματούχος και ένας από τους ιστορικούς της Αλώσεως. Οι άλλοι είναι ο Δούκας, ο Κριτόβουλος και ο Χαλκοκονδύλης. Από αρχοντική γενιά και οι τέσσερις, κατέχουν υψηλές θέσεις και αναπτύσσουν σημαντική πολιτική δραση. Αυτόπτης μάρτυρας της εθνικής συμφοράς υπήρξε μόνο ο Φραντζής· οι άλλοι συμπλήρωσαν την ιστορία τους από πληροφορίες.

1. Το απόσπασμα από το Χρονικό του Φραντζή ανθολογήθηκε για να ολοκληρωθούν μαζί με τους Θρήνους οι μαρτυρίες για την Άλωση της Πόλης.

Ο Χαλκοκονδύλης πραγματεύεται περισσότερο τα εσωτερικά γεγονότα της Βαλκανικής· ο Δούκας τα σχετικά με τις φράγκικες κτήσεις της Μ. Ασίας και της Λέσβου· τον Κριτόβουλο τον διακρίνει ένα πνεύμα συμβιβασμού και παραχωρήσεων προς τον κατακτητή. Ο Φραντζής, αυτοκρατορικός υπάλληλος, απηχεί τις σκέψεις της βυζαντινής αυλής. Προερχόμενος από οικογένεια που υπηρετούσε την αυλή των Παλαιολόγων έμεινε από 16 ετών στην υπηρεσία του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ και αργότερα συνδέθηκε με τον Κων/νο Παλαιολόγο, τον οποίο υπηρέτησε συνεχώς ως την Άλωση. Μετά την Άλωση κατέφυγε στην Πελοπόννησο και κατόπιν στην Κέρκυρα, όπου έγραψε το Χρονικό

του, δηλαδή τα γεγονότα των ετών από το 1258 ως το 1476, που μας διασώθηκε σε δυο μορφές, τη **Majus** (την εκτενέστερη) και τη **Minus** (τη συντομότερη). Τα αποσπάσματα που παραθέτουμε προέρχονται από την εκτενέστερη μορφή τον Χρονικού. Στο πρώτο μιλάει ο Μωάμεθ στους συμπολεμιστές του, στο δεύτερο ο Κων/νος Παλαιολόγος στους δικούς του.

Α΄

«Και εάν και εξ ημών τίνες αποκτανώσιν, ως έθος εστίεν εν τοις πολέμοις, γεγραμμένον επί της κεφαλής αυτού, καλώς οίδατε δια του ημετέρου κοράν τι φησιν ο προφήτης, ότι ο αποθανών εν καιρώ τοιούτω ολόσωμος εν τω παραδείσω μετά του Μωάμεθ

αριστήσῃ και πιεί, και μετά παίδων και μετά γυναικών ωραίων και παρθένων εν τόπω χλοερῷ και μεμυρισμένῳ άνθῃσιν αναπαυθή, και εν λουτροίς ωραιοτάτοις λουσθή, και εν εκείνῳ τῷ τόπῳ εκ Θεοῦ ἔξει ταύτα. Ενταύθα δε πάλιν εξ εμοῦ πας ο εμός στρατός και άρχοντες της αυλῆς μου, εάν νικήσωμεν, ο μισθός ον ἔξουσι παρ' εμοῦ, κατά την αναλογίαν εκάστου διπλασίῳν ἔσται ου τα νυν ἔχουσι, ος από του νυν άρξηται ἔως τέλους της ζωῆς αυτών. Και ημέραις τρισίν η πόλις πάσα υμών ἔσεται. Και ει τι δ' αν σκυλεύσητε και εύρητε χρυσίου και αργυρίου σκεύος και ιματισμόν, αιχμαλώτους τε άνδρας και γυναίκας, μικρούς τε και μεγάλους, ουδείς δυνηθείη αυτοῦς υμίν αιτήσαι ή τι ενοχλήσαι εις ουδέν».

[Απόδοση στη νεοελληνική]

«Και αν και από μας σκοτωθούν μερικοί, όπως συνήθως γίνεται στους πολέμους, κατά το γραφτό του καθενός, ξέρετε καλά από το κοράνι μας τι λέει ο προφήτης, ότι αυτός που πεθαίνει σε τέτοια περίπτωση ολόσωμος στον παράδεισο θα φάει και θα πιει με το Μωάμεθ, και θα αναπαυτεί με παιδιά και με γυναίκες ωραίες και παρθένες σε τόπο χλοερό και ευωδιαστό από άνθη, και θα λουστεί σε ωραιότατα λουτρά, και σ' εκείνο τον τόπο αυτά θα έχει από το θεό. Εδώ πάλι από μένα, όλος ο στρατός μου και οι άρχοντες της αυλής μου, αν νικήσουμε, ο μισθός που θα πάρουν από μένα θα είναι, ανάλογα με τον καθένα, διπλάσιος από αυτόν που παίρνουν τώρα, και θα αρχίζει από τώρα ως το τέλος

της ζωής τους. Κι αν βρείτε και αρπάξετε τίποτε χρυσαφικό ή ασημικό και ρουχισμό, αιχμαλώτους και άντρες και γυναίκες, μικρούς και μεγάλους, κανένας δε θα μπορεί να σας τους πάρει ή να σας ενοχλήσει σε τίποτε».

Β´

«Υμείς μεν, ευγενέστατοι άρχοντες και εκλαμπρότατοι δήμαρχοι και στρατηγοί και γενναιότατοι συστρατιώται και πας ο πιστός και τίμιος λαός, καλώς οίδατε ότι έφθασεν η ώρα και ο εχθρός της πίστεως ημών βούλεται ίνα μετά πάσης τέχνης και μηχανής ισχυροτέρως στενοχωρήση ημάς, και πόλεμον σφοδρόν μετά συμπλοκής μεγάλης και συρρήξεως εκ της χέρσου και θαλάσσης δώση ημίν μετά πάσης δυνάμεως, ίνα ει

δυνατόν, ως όφεις τον ίόν έκχυση και ως λέων ανήμερος καταπίη ημάς. Δια τούτο λέγω και παρακαλώ υμάς, ίνα στήτε ανδρείως και μετά γενναίας ψυχής, ως πάντοτε έως του νυν εποιήσατε, κατά των εχθρών της πίστεως ημών. Παραδίδωμι δε υμίν την εκλαμπροτάτην και περίφημον ταύτην πόλιν και πατρίδα ημών και βασιλεύουσαν των πόλεων. Καλώς ουν οίδατε, αδελφοί, ότι δια τέσσαρα τίνα οφείλεται κοινώς εσμεν πάντες ίνα προτιμήσωμε αποθανείν μάλλον ή ζην, πρώτον μεν υπέρ της πίστεως ημών και ευσέβειας, δεύτερον δε υπέρ της πατρίδος, τρίτον δε υπέρ του βασιλέως ως χριστού Κυρίου, και τέταρτον υπέρ συγγενών και φίλων. Λοιπόν, αδελφοί, εάν χρεώσταί εσμεν υπέρ ενός εκ των τεσσάρων

αγωνίζεσθαι έως θανάτου, πολλώ μάλλον υπέρ πάντων τούτων ημείς, ως βλέπετε προφανώς, και εκ πάντων μέλλομεν ζημιωθήναι. Εάν δια τα εμά πλημμελήματα παραχώρηση ο Θεός την νίκην τοις ασεβέσιν, υπέρ της πίστεως ημών της αγίας, ην Χριστός εν τω οικείω αίματι ημίν εδωρήσατο, κινδυνεύομεν ο έστι κεφάλαιον πάντων. Και εάν τον κόσμον όλον κερδήση τις και την ψυχήν ζημιωθή, τι όφελος; Δεύτερον πατρίδα περίφημον τοιούτως υστερούμεθα και την ελευθερίαν ημών. Τρίτον βασιλείαν την ποτέ μεν περιφανή, νυν δε τεταπεινωμένην και ωνειδισμένην και εξουθηνημένην απωλέσαμεν, και υπό του τυράννου και ασεβούς άρχεται. Τέταρτον δε και των φιλτάτων τέκνων και συμβίων και συγγενών υστερούμεθα».

[Απόδοση στη νεοελληνική]

«Και σεις, ευγενέστατοι άρχοντες και ενδοξότατοι δήμαρχοι* και στρατηγοί και γενναιότατοι συστρατιώτες και όλος ο πιστός και τίμιος λαός, ξέρετε καλά πως έφτασε η ώρα και ο εχθρός της πίστης μας θέλει με κάθε τρόπο και μηχανικό μέσο να μας πιέσει σφοδρότερα και να κάνει ορμητικό πόλεμο με μεγάλη συμπλοκή και σύγκρουση από στεριά και θάλασσα με όλες του τις δυνάμεις, για να χύσει σαν φίδι το δηλητήριο και να μας καταβροχθίσει σαν ανήμερο λιοντάρι. Γι' αυτό λέγω και σας παρακαλώ να σταθείτε

*** Δήμαρχοι: εννοεί τους αρχηγούς των δυο δήμων, των Βενετών και των Πρασίνων.**

παλικαρίσια και με γενναία ψυχή,
όπως κάνατε πάντοτε ως τώρα,
ενάντια στους εχθρούς της πίστης
μας. Σας παραδίνω αυτή την εν-
δοξότατη και περίφημη πόλη και
πατρίδα μας και βασίλισσα των
πόλεων. Ξέρετε λοιπόν καλά,
αδελφοί, ότι για τέσσερα πράγματα
έχουμε κοινή υποχρέωση όλοι να
προτιμήσουμε να πεθάνουμε παρά
να ζούμε· πρώτο για την πίστη και
την ευσέβεια μας, δεύτερο για την
πατρίδα, τρίτο για το βασιλιά που
έλαβε την εξουσία με χρίσμα και
τέταρτο για συγγενείς και φίλους.
Λοιπόν, αδελφοί, αν έχουμε
καθήκον να αγωνιζόμαστε μέχρι
θανάτου για ένα από τα τέσσερα
αυτά, πολύ περισσότερο έχουμε για
όλα αυτά, όπως καθαρά βλέπετε,
και όλα πρόκειται να τα χάσουμε.
Αν για τις δικές μου αμαρτίες ο

**Θεός παραχωρήσει τη νίκη στους
ασεβείς, ριχνόμαστε στον κίνδυνο
για την πίστη μας την αγία, την
οποία ο Χριστός μας χάρισε με το
δικό του αίμα· και αυτό είναι το
κυριότερο από όλα. Γιατί, αν
κερδίσει κανείς τον κόσμο όλο και
χάσει την ψυχή του, ποιο είναι το
όφελος; Δεύτερο, με τον τρόπο
αυτό στερούμαστε περίφημη
πατρίδα και τη λευτεριά μας. Τρίτο,
τη βασιλεία την άλλοτε σπουδαία
και τώρα ταπεινωμένη και
ντροπιασμένη και εξουθενωμένη θα
τη χάσουμε και θα εξουσιάζεται από
τύραννο και ασεβή. Τέταρτο, θα
στερηθούμε και τα πολυαγαπημένα
μας παιδιά και τις γυναίκες και τους
συγγενείς μας».**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Να συγκρίνετε τους δυο λόγους και να επισημάνετε:**
 - α. Με ποιο τρόπο προσπαθεί ο Μωάμεθ να εγκαρδιώσει τους πολεμιστές του;**
 - β. Για ποια αγαθά θα πρέπει να αγωνίζονται οι Έλληνες, σύμφωνα με τον Έλληνα αυτοκράτορα; Σε τι διαφέρουν από όσα υπόσχεται ο Μωάμεθ;**
 - γ. Που οφείλεται, κατά τη γνώμη σας, η διαφορά στο περιεχόμενο των προτροπών;**

Θρήνοι

Θρήνοι για την καταστροφή και την άλωση πόλεων ή χωρών σώζονται και σε παλιότερα λογοτεχνικά δημιουργήματα. Ιδιαίτερα όμως αναπτύσσονται μετά την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Το πάρσιμο της Πόλης, που αποτελούσε το κέντρο του Ελληνισμού, είχε βαθιά και οδυνηρή απήχηση στην ψυχή του λαού και θεωρήθηκε ως τραγικό σημάδι για τη μοίρα ολόκληρου του Έθνους. Ήταν επόμενο η λαϊκή μούσα και η λόγια ποίηση να θρηνήσουν την απώλεια, με ιδιαίτερα συγκινητικό τρόπο. Παράλληλα όμως με την ψυχική συντριβή, οι θρήνοι εκφράζουν και τις ελπίδες τον έθνους ότι δε θα αργήσει η μέρα για την απελευθέρωση: «Πάλι με

χρόνους, με καιρούς, πάλι δικά μας είναι». Έτσι ο λαός, μέσα στα τραγικά χρόνια της σκλαβιάς, έβρισκε κάποια παρηγοριά για τα δεινά του.

Τα ποιήματα αυτά, μερικά από τα οποία γράφτηκαν αμέσως μετά την Άλωση και άλλα πολύ αργότερα, αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο της λογοτεχνίας μας, κυρίως όμως ως ιστορική μαρτυρία για τις πληροφορίες και τις κρίσεις που περιέχουν. Ελάχιστα παρουσιάζουν και κάποιες λογοτεχνικές αρετές.

Στο γεγονός της Αλώσεως αναφέρονται και πολλά δημοτικά τραγούδια, όπως το πασίγνωστο «Σημαίνει ο Θεός, σημαίνει η γη...». Παραθέτουμε εδώ δυο αποσπάσματα από το θρήνο Το ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης.

Το ανακάλημα * της Κωνσταντινούπολης

Το θρηνητικό αυτό ποίημα αποτελείται από 118 δεκαπεντασύλλαβους στίχους και γράφτηκε, πιθανότατα, σύγχρονα, με το γεγονός που ιστορεί, από άγνωστο ποιητή. Ο ποιητής του, σύμφωνα με νεότερη άποψη του Κριαρά, είναι Κύπριος. Περιγράφει με απλό και συγκινητικό τρόπο την άλωση και καταστροφή της Πόλης από τους Τούρκους το 1453, τις ταλαιπωρίες των Ελλήνων και τις τελευταίες στιγμές του αυτοκράτορα.

ανακάλημα: θρήνος (ρ. ανακαλιέμαι στην Κύπρο).

Θρήνος κλαυθμός και οδυρμός
και στεναγμός και λύπη,
Θλίψις απαραμύθητος*

έπεσεν τοις Ρωμαίοις.
Εχάσασιν το σπίτιν τους,
την Πόλιν την αγία,
το θάρρος και το καύχημα
και την απαντοχήν* τους.

5 Τις το 'πεν; Τις το μήνυσε;
Πότε 'λθεν το μαντάτο;
Καράβιν εκατέβαινε
στα μέρη της Τενέδου
και κάτεργον* το υπάντησε,*
στέκει και αναρωτά το:
-«Καράβιν, πόθεν έρκεσαι
και πόθεν κατεβαίνεις;»

απαραμύθητος: απαρηγόρητος.

απαντοχή: ελπίδα.

κάτεργον: πλοίο.

υπαντώ: συναντώ.

«Έρκομαι ακ* τ' ανάθεμα
κι εκ το βαρύν το σκότος.
10 ακ την αστραποχάλαζην,*
ακ την ανεμοζάλην·
απέ την Πόλην έρχομαι
την αστραποκαμένην.
Εγώ γομάριν* δε βαστώ,
αμέ* μαντάτα φέρνω
κακά δια τους χριστιανούς,
πικρά και δολωμένα.*

.....

Ήλιε μου, ανάτειλε παντού,
σ' ούλον τον κόσμο φέγγε*

ακ (+ αιτιατ.): από.

αστραποχάλαζη: αστραπή με
χαλάζι, συμφορά.

γομάρι: φορτίο πλοίου.

αμέ: αλλά.

δολωμένος (για πράγματα):

δολερός, δόλιος.

φέγγω: φωτίζω.

15 κι έκτεινε τας ακτίνας σου
σ' όλην την οικουμένη
κι εις την Κωνσταντινόπολην,
την πρώτην φουμισμένην*
και τώρα την Τουρκόπολην,
δεν πρέπει πιο να φέγγεις.
Αλλ' ουδέ τας ακτίνας σου
πρέπει εκεί να στέλλεις
να βλέπουν τ' άνομα σκυλιά
τες ανομίες να κάμνουν,
20 να ποίσου* στάβλους εκκλησιές,
να καίουν τας εικόνας
να σχίζουν, να καταπατούν
τα 'λόχρυσα βαγγέλια,
να καθυβρίζουν τους σταυρούς,
να τους κατατσακίζουν,
να παίρνουσιν τ' ασήμια τους
και τα μαργαριτάρια

**φουμισμένος: φημισμένος.
ποίσουν (ποιήσουν): κάνουν.**

και των αγίων τα λείψανα
τα μοσχομυρισμένα
25 να καίουν, ν' αφανίζουσιν,
στη θάλασσα να ρίπτουν,
να παίρνουν τα λιθάρια* των
και την ευκόσμησίν* των
και στ' άγια δισκοπότηρα
κούπες κρασί να πίνουν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Για ποια απώλεια θρηνεί ο ποιητής ιδιαίτερα;
2. Ποιες ομοιότητες με τα δημοτικά τραγούδια παρατηρείτε στο ποίημα;
3. Να μελετήσετε την αντίθεση στους στίχους «Ήλιε μου... να φέγγεις». Τι εκφράζει;

λιθάρι: πολύτιμος λίθος.
ευκόσμησις: τα στολίδια.

**Πανόραμα Κωνσταντινούπολης
από το Πέραν,
χαλκογραφία (18ος αι.)
Μουσείο Μπενάκη**

**ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
(1453 - 1669)**

**Καταλόγια
Κυπριακά
Μπεργαδής
Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος
Γεώργιος Χορτάτσης
Βιτσέντζος Κορνάρος**

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1453 -1669)

Μετά την Άλωση της Πόλης πολλοί Έλληνες καταφεύγουν στη Δύση (ελληνισμός διασποράς). Από τις ελληνικές περιοχές άλλες υποδουλώνονται στους Τούρκους (τουρκοκρατούμενος ελληνισμός), κι άλλες στους Φράγκους, Ενετούς (λατινοκρατούμενος ελληνισμός) κτλ. Η συνεισφορά του ελληνισμού της διασποράς και του τουρκοκρατούμενου είναι περιορισμένη. Το ανανεωτικό πνεύμα της Αναγέννησης θα επηρεάσει τις περιοχές του λατινοκρατούμενου ελληνισμού και κυρίως την Κρήτη, όπου, μετά από μια πρώιμη περίοδο (15ος-τέλος 16ου αι.), η κρητική λογοτεχνία θα φτάσει στην ακμή της (τέλη 16ου -1669).

**Ανθολογούμενα κείμενα της
περιόδου: Καταλόγια - Κυπριακά -
Ο Απόκοπος του Μπεργαδή. - Δυο
χορικά από το βασιλέα Ροδολίνο. -Ο
Κατζούρμπος κι η Ερωφίλη του Γ.
Χορτάτση. Ο Ερωτόκριτος και η
Θυσία του Αβραάμ του Β.
Κορνάρου.**

**Η Άλωση της
Κωνσταντινούπολης, που άφησε
τον ελληνισμό χωρίς κρατική
συγκρότηση και πολιτική ηγεσία,
ήταν επόμενο να επηρεάσει πολύ
την πνευματική του εξέλιξη. Στην
κρίσιμη αυτή κατάσταση ο λαός
αντιμετωπίζει τη δοκιμασία του με
καρτερία κι εμπιστοσύνη στο
μέλλον. Κι ενώ πριν από την
Άλωση κυκλοφορούσαν
προφητείες που προμηνούσαν
καταστροφές, μετά την Άλωση
άρχισε να ριζώνει στις ψυχές των**

υποδούλων η ελπίδα για το μέλλον του έθνους μας, που θ' αποκτήσει με το σπαθί ό, τι έχασε.

Λατινοκρατούμενος ελληνισμός

Στις περιοχές του λατινοκρατούμενου ελληνισμού η λογοτεχνική παραγωγή συνεχίστηκε χωρίς ουσιαστικά να επηρεαστεί από την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Οι σημαντικότερες απ' αυτές είναι τα Δωδεκάνησα, η Κύπρος και η Κρήτη.

1. Δωδεκάνησα. Το 1309 τα Δωδεκάνησα κατακτήθηκαν από τους ιππότες τον Αγ. Ιωάννη κι έμειναν στα χέρια τους ως το 1522, οπότε πέρασαν στην εξουσία των Τούρκων. Μια σειρά από ερωτικά ποιήματα με τίτλο Καταλόγια ή

Ερωτοπαίγνια, που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 16ου αι., φαίνεται ότι έχει δωδεκανησιακή προέλευση.

2. Κύπρος. Το 1191 η Κύπρος κατακτήθηκε από τους Φράγκους. Μετά τους Φράγκους ακολούθησαν οι Ενετοί (1489) και οι Τούρκοι (1571). Από τη βυζαντινή ακόμη περίοδο ήταν άφθονα τα ακριτικά τραγούδια, που εξυμνούσαν τους αγώνες κατά των επιδρομέων (Αράβων κυρίως). Πολλά απ' αυτά διασώθηκαν από τους «ποιητάρηδες», που τ' απάγγελναν στα διάφορα πανηγύρια. Η εξέλιξη της κυπριακής λογοτεχνίας συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, οπότε για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε η κυπριακή διάλεκτος. Κατά την περίοδο αυτή ιδιαίτερη ανάπτυξη

σημείωσε η συγγραφή Χρονικών (Λεόντιος Μαχαιράς, Γεώργιος Βουστρώνιος). Ο Μαχαιράς, που χρησιμοποίησε την κυπριακή διάλεκτο, ασχολείται βασικά με την ιστορία της Κύπρου από το 1359-1432 στο έργο του «Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου» κι ο Βουστρώνιος από το 1456-1501. Από την τελευταία περίοδο της Ενετοκρατίας μάς σώθηκε μια συλλογή λυρικών ποιημάτων, που χαρακτηριστικά γνωρίσματα έχουν την εξευγενισμένη μορφή, με την οποία παρουσιάζουν τον έρωτα, τη χρήση της ομοιοκαταληξίας, το λεπτό αίσθημα, το παιγνιδιάρικο ύφος και τον επιδέξιο χειρισμό της γλώσσας, που είναι έντονα ιδιωματική.

3. Κρήτη. Το 1211 η Κρήτη κατακτήθηκε από τους Ενετούς, που την κράτησαν στην εξουσία τους ως το 1669, οπότε την κατέλαβαν οι Τούρκοι. Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας, που μας ενδιαφέρει, οι Ενετοί αναγνώρισαν την ορθόδοξη θρησκεία των Κρητικών κι απέφυγαν να θίξουν τον κατώτερο κλήρο και τα μοναστήρια με τα κτήματά τους. Ως πρωτεύουσα της Κρήτης διατήρησαν το Χάνδακα (Ηράκλειο). Κατά τους δυο πρώτους αιώνες οι Κρητικοί προσπάθησαν να αποτινάξουν τον ενετικό ζυγό με επαναστάσεις. Ύστερα όμως από την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 αρχίζει περίοδος ειρηνικής συνύπαρξης του πληθυσμού με τους κατακτητές. Η αποκατάσταση

εσωτερικής ειρήνης στην Κρήτη δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την πολιτιστική της ανάπτυξη, που συντελέστηκε σε δυο χρονικές περιόδους. Η πρώτη (15ος - τέλη 16ου αι.) είναι η περίοδος της προετοιμασίας: η γλώσσα είναι ακόμη επηρεασμένη από την κοινή της δημόδους βυζαντινής λογοτεχνίας με πολλούς αρχαϊσμούς και πολλά στοιχεία του κρητικού ιδιώματος· σιγά σιγά όμως καλλιεργείται· ο στίχος απαλλάσσεται βαθμιαία από τις ατέλειες του και γίνεται πιο εύπλαστος. Έτσι προετοιμάζεται το έδαφος για τη δεύτερη περίοδο, της ακμής. Τότε άξιοι δημιουργοί, όπως ο Γεώργιος Χορτάτσης, ο Βιτσέντζος Κορνάρος κ.ά., οδήγησαν την κρητική ποίηση σε αξιοθαύμαστη άνθηση.

I. ΠΡΩΙΜΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Κατά την περίοδο αυτή η βυζαντινή παράδοση δεν επιβιώνει μόνο στη γλώσσα και στη στιχουργία, αλλά και στα θέματα, που είναι ποικίλα: ιστορικά, θρησκευτικά, ηθικοδιδασκτικά και σατιρικά. Παράλληλα όμως ευεργετική είναι και η διείσδυση του πνεύματος της Αναγέννησης, ιδίως της ιταλικής. Αποτέλεσμα των παραπάνω επιδράσεων είναι τα έργα της πρώιμης περιόδου, επώνυμα ή ανώνυμα, που στα τέλη του 15ου αι. πληθαίνουν. Στα έργα αυτά είναι πιο έντονα τα σημάδια του γλωσσικού κρητικού ιδιώματος. Ως προς τα θέματά τους μπορούμε να τα κατατάξουμε σε ομάδες ως εξής:

α) Σε όσα έχουν ως θέμα τον έρωτα (λ.χ. η Ριμάδα κόρης και νιου).

β) Σε όσα σατιρίζουν τα σύγχρονα ήθη· η σάτιρα αυτή γίνεται με τόλμη και

παρατηρητικότητα ασυνήθιστη ως την εποχή αυτή. Από τα σατιρικά στιχουργήματα πιο αξιόλογα είναι:

1) του Στέφ. Σαχλίκη, που με τις παραστατικές του περιγραφές και την οξύτατη σάτιρα του μας δίνει

μια εικόνα της αστικής ζωής του καιρού του και 2) το Γαδάρου,

Λύκου και Αλουπούς διήγησις χαρίεις, που συνεχίζει τη βυζαντινή παράδοση των ιστοριών των ζώων.

γ) Σε όσα αναφέρονται σε θέματα που έχουν σχέση με το θάνατο και την παροδικότητα της ζωής. Στην περίπτωση αυτή οι ποιητές

ακολουθούν αντίστοιχα ρεύματα που αναφαίνονται στη Δύση. Τέτοια διάθεση εκφράζουν τα εξής: 1) Ρίμα θρηνητική εις τον πικρόν και ακόρεστον Άδην του Ιωάννη Πικατόρου, που πραγματεύεται το ίδιο θέμα με τον Απόκοπο του Μπεργαδή, αλλά δε διαθέτει τις αρετές του, και 2) Ο Απόκοπος του Μπεργαδή, που είναι το πιο αξιόλογο έργο της πρώιμης περιόδου.

II. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΚΜΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (τέλη 16ου αι. -1669)

Η άνθηση της κρητικής λογοτεχνίας του 17ου αι. προετοιμάστηκε από τους ποιητές της προηγούμενης περιόδου. Υπήρχε, επομένως, υποδομή, το κατάλληλο δηλαδή

ποιητικό έδαφος, που δίνει τη δυνατότητα στους ποιητές του 17ου αι. ν' αφομοιώνουν δημιουργικά τις ξένες (ιταλικές κυρίως) επιδράσεις. Η ποιητική όμως παράδοση συμβαδίζει και με μια ανάλογη πολιτιστική ανάπτυξη. Ήδη από το 15ο αι. έχουμε ενδείξεις που φανερώνουν ότι στη βενετοκρατούμενη Κρήτη υπήρξε ανώτερη παιδεία. Την πολιτιστική αυτή ανάπτυξη ενισχύει η βενετσιάνικη κατοχή, που είχε ως συνέπεια τη διεύρυνση του πολιτισμού της δυτικής αναγέννησης. Αν θέλαμε να επισημάνουμε μερικά βασικά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου, θα μπορούσαμε να τα εντοπίσουμε στο λογοτεχνικό είδος που κυριάρχησε, τη γλώσσα και τη δημιουργική πνοή των ποιητών.

1. Το λογοτεχνικό είδος. Εκτός από τη Βοσκοπούλα που ανήκει στην ποιμενική ποίηση, και τον Ερωτόκριτο, που θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε έμμετρο μυθιστόρημα, τα άλλα έργα της περιόδου αυτής είναι θεατρικά. Αυτό δείχνει πως στην Κρήτη οι συνθήκες ευνοούν την ανάπτυξη του θεάτρου κι ότι υπάρχει κοινό αρκετά ώριμο, για να το δεχτεί. Όπως ξέρουμε, σ' όλο το Μεσαίωνα δεν έχουμε θέατρο, ούτε στο Βυζάντιο ούτε στην Ευρώπη. Στην Ευρώπη συναντούμε μονάχα τυποποιημένες θρησκευτικές παραστάσεις, συνήθως αναπαραστάσεις σκηνών της Π. και Κ. Διαθήκης, που ονομάζονται μυστήρια Το θέατρο προϋποθέτει ανθρώπους που σκέπτονται ελεύθερα και είναι απαλλαγμένοι

από τη δεσποτεία του μύθου και του δόγματος.

Στην Αναγέννηση δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις για ν' αναπτυχθεί ξανά η δραματική τέχνη, η κωμωδία και η τραγωδία. Η αναγεννησιακή τραγωδία, που στη μορφή συχνά μιμείται την αρχαία, είναι διαποτισμένη από το πνεύμα της εποχής, που λατρεύει την ελεύθερη σκέψη, προβάλλει ως ιδανικό τύπο τον άνθρωπο που είναι ελεύθερος, αντιμετωπίζει τη ζωή με αισιοδοξία και γεύεται τις χαρές της. Όλη αυτή η ανανεωτική πνοή της Αναγέννησης (κυρίως της ιταλικής) θα περάσει στη λογοτεχνική παραγωγή της Κρήτης και περισσότερο στη θεατρική.

2. Η γλώσσα. Η γλώσσα, που χρησιμοποίησαν οι ποιητές της περιόδου αυτής είναι η κρητική διάλεκτος της εποχής, απαλλαγμένη από διάφορα λόγια στοιχεία ή μεσαιωνικά κατάλοιπα. Όπως παρατηρεί ο Λίνος Πολίτης, «Το ντόπιο ιδίωμα υψώνεται σε μια γλώσσα λογοτεχνική, κομψή, ικανή να αποδώσει τις πιο λεπτές αποχρώσεις του ποιητικού στοχασμού. Μια γλώσσα διαμορφωμένη με βούληση καλλιτεχνική. Ίσως ποτέ άλλοτε η δημοτική δε γράφτηκε με τόση καθαρότητα και με τόση συνέπεια στη νεοελληνική λογοτεχνία».¹

1. Λίνου Πολίτη, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα 1978, σ. 66.

3. Η δημιουργική πνοή. Η φιλολογική έρευνα έχει εξακριβώσει πως και στην Κρήτη συνέβη ό,τι συνηθιζόταν την εποχή αυτή σ' όλη σχεδόν την Ευρώπη. Οι ποιητές έγραφαν τα έργα τους βασισμένοι σε κάποιο ξένο πρότυπο. (Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Σαίξπηρ). Πράγματι, κάθε κρητικό έργο βασίζεται, ως προς την υπόθεση, σε κάποιο δυτικό, ιταλικό κυρίως. Ο ποιητής συνήθως διασκευάζει το πρότυπο του και με το δημιουργικό του πνεύμα κατά κανόνα το ξεπερνά σε λογοτεχνική αξία.

III. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Η Βοσκοπούλα είναι δείγμα της ποιμενικής ποίησης που είναι πολύ διαδεδομένη κατά την περίοδο της Αναγέννησης κι εκφράζει τη νοσταλγία των κατοίκων της πόλης

για τη φυσική ζωή. Το όνομα του ποιητή μάς είναι άγνωστο. Πρωτοτυπώθηκε το 1627, πρέπει όμως να γράφτηκε πιο πριν (γύρω στα 1590).

Αν όμως ο ποιητής της Βοσκοπούλας μάς είναι άγνωστος, ξέρουμε σήμερα τα ονόματα των ποιητών που δέσποσαν κατά την περίοδο που εξετάζουμε: είναι ο Γεώργιος Χορτάτσης κι ο Βιτσέντζος Κορνάρος. Ο πρώτος θεωρείται εισηγητής του θεάτρου στην Κρήτη· ο δεύτερος με τον Ερωτόκριτο οδηγεί την κρητική λογοτεχνία στην πιο κορυφαία στιγμή της. Καρπός της συγγραφικής τους δράσης κι άλλων ομοτέχνων τους είναι τα εξής θεατρικά είδη: τραγωδίες, κωμωδίες, κι από ένα θρησκευτικό και ποιμενικό δράμα.

α) Τραγωδίες:

I. Ερωφίλη. Είναι το σημαντικότερο έργο του Γ. Χορτάτση.

II. Βασιλεύς ο Ροδολίνος. Ποιητής της είναι ο Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος από το Ρέθυμνο. Το θέμα που κυριαρχεί στην τραγωδία αυτή είναι η σύγκρουση τον ήρωα ανάμεσα σε δύο αισθήματα: το αίσθημα της φιλίας και το αίσθημα του έρωτα.

III. Ζήνων. Ο ποιητής μάς είναι άγνωστος.

β) Κωμωδίες:

I. Κατζούρμπος του Γ. Χορτάτση.

II. Στάθης. Δεν ξέρουμε ούτε τον ποιητή ούτε το χρόνο που γράφτηκε.

III. Φουρτουνάτος του Μάρκου Αντωνίου Φώσκολου.

γ) Θρησκευτικό δράμα: Η Θυσία του Αβραάμ. Σήμερα θεωρείται βέβαιο ότι ποιητής της είναι ο Βιτσέντζος Κορνάρος, που επεξεργάστηκε το πρότυπό του με αρκετή ελευθερία. Το έργο διακρίνεται για τη δραματική του ένταση και τη σκιαγράφηση του ανθρώπινου πόνου του πατέρα και της μητέρας.

δ) Ποιμενικό δράμα:

Πανώρια. Είναι νεανικό έργο του Γεωργίου Χορτάτση. Παλιότερα ήταν γνωστό με τον τίτλο Γύπαρης.

Το πιο σημαντικό όμως έργο της περιόδου είναι ο Ερωτόκριτος του Β. Κορνάρου, που βασίστηκε σ' ένα συνηθισμένο μυθιστόρημα της εποχής κι έγραψε ένα πραγματικό αριστούργημα. Η αφομοιωτική και δημιουργική ικανότητα των ποιητών της Κρήτης φτάνει με τον Ερωτόκριτο στην κορύφωσή της.

(Περισσότερες πληροφορίες για τον Γ. Χορτάση και τον Β. Κορνάρο βλ. στα βιογραφικά τους σημειώματα. Επίσης για την Ερωφίλη, το Βασιλέα Ροδολίνο, τον Κατζούρμπο, τον Ερωτόκριτο και τη Θυσία του Αβραάμ, βλ. στα αντίστοιχα εισαγωγικά σημειώματα).

Ελληνισμός της διασποράς

Οι λόγιοι της διασποράς πρόσφεραν πολλά στην ανάπτυξη των σπουδών για την αρχαιότητα. Μακριά όμως από την πατρίδα τους, τα πρώτα χρόνια δε βρήκαν το κατάλληλο έδαφος για να επιδείξουν λογοτεχνική δραστηριότητα. Από τους στιχουργούς και τους συγγραφείς που έζησαν στη Βενετία ο πιο

σημαντικός είναι ο Ν. Σοφιανός που μετέφρασε το Ψευδοπλουτάρχιο έργο Περί παιδων αγωγής (1544) και συνέταξε τη Γραμματική τέχνη. Πρόκειται για γραμματική της δημοτικής γλώσσας, που πρωτοεκδόθηκε το 1870.

Τουρκοκρατούμενος ελληνισμός

Τον πρώτο αιώνα μετά την Άλωση τα δείγματα της πνευματικής δραστηριότητας του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού είναι περιορισμένα. Το δεύτερο όμως μισό του 16ου αιώνα ο υπόδουλος ελληνισμός αρχίζει να δραστηριοποιείται πνευματικά. Αποφασιστικό ρόλο σ' αυτή την αλλαγή έπαιξε η εκκλησία, που αντικατέστησε την ανύπαρκτη πολιτική εξουσία κι ενίσχυσε τη

θρησκευτική πίστη και το εθνικό φρόνημα των σκλαβωμένων Ελλήνων. Με την ίδρυση σχολείων θέλει να ενισχύσει το Γένος με περισσότερα παιδευτικά κέντρα. Η φωτισμένη αυτή δραστηριότητα της εκκλησίας ονομάστηκε Θρησκευτικός Ουμανισμός. Ο κληρικός και λόγιος Μελέτιος Πηγάς (1535 - 1602) θα χρησιμοποιήσει στους λόγους του ζωντανή δημοτική γλώσσα. Έτσι καλλιεργείται η εκκλησιαστική ρητορική σε γλώσσα δημοτική, την οποία θα τη χρησιμοποιήσουν κατόπιν συστηματικά οι μεταγενέστεροι εκκλησιαστικοί ρήτορες. Ο Κύριλλος Λούκαρις (1572-1638) είναι η πιο μεγάλη μορφή του θρησκευτικού ουμανισμού. Πατριάρχης στην αρχή στην Αλεξάνδρεια κι αργότερα στην

Κωνσταντινούπολη (όπου τον εκτέλεσαν οι Τούρκοι) ανέπτυξε σημαντική δράση και ίδρυσε το πρώτο τυπογραφείο στο χώρο του υπόδουλου ελληνισμού. Ανακαίνισε επίσης την Πατριαρχική Σχολή, όπου δίδαξε ο Θεόφιλος Κορυδαλεύς (1560-1645), που έγραφε υπομνήματα στα έργα του Αριστοτέλη και δίδαξε σε σχολεία, τα οποία τότε ιδρύονταν σε πολλές πόλεις. Σημαντική μορφή της περιόδου αυτής είναι κι ο Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός (1600-1682) που δίδαξε κυρίως σε μικρές πόλεις της Αιτωλίας και Ευρυτανίας.

Καταλόγια ή Ερωτοπαίγνια

Ονομάζουμε μια σειρά από ερωτικά ποιήματα που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 16ου αι. (ίσως στη Ρόδο, που αυτή την εποχή κατέχεται από τους Φράγκους) και σώθηκαν σε χειρόγραφα. Καταλόγι(ν) σήμαινε, κυρίως στα βυζαντινά χρόνια, δημοτικό ερωτικό τραγούδι. Τα ποιήματα αυτά δεν είναι δημοτικά, αλλά βρίσκονται πολύ κοντά στη δημοτική ποίηση, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα ακόλουθα αποσπάσματα.

[Αν ήξευρα, κυράτσα μου...]

Αν ήξευρα, κυράτσα μου,
τότε θέλεις κινήσει
και πόθεν θέλεις διαβεί
με τες αρχοντοπούλες,

την στράταν σου να φύτεψα
μηλιές και κυδωνίτσες
και νεραντζούλες και κιτρές
και δάφνες και μυρσίνες
5 τον δρόμον σου τριανταφυλλιές
να μη σε πιάνει ο ήλιος,
κι όπου διαβαίνει και πατείς
ήθελα σπέρνει μόσχον,
και να μυρίζει η στράτα σου,
και συ να μην το ξεύρεις,
να μη μαυρίζει, λυγερή,
στον ήλιο η ελικιά σου.*

.....

Η ταπεινή καρδούλα μου
πολύν καλόν σε θέλει,

ελικιά: παράστημα (εδώ: γενικά η ομορφιά).

**εσείς πολλά* αγαπήσατε
την αποχωρισιά μας,
δι' αυτό με συμβουλεύετε
να τον ελησμονήσω·**

**20 μαχαίρια και αν με κόψουσιν,
πριόνια και αν με πριονίζουν
ως πότε ζω και φαίνομαι,
τον αγαπώ ουκ αρνούμαι.**

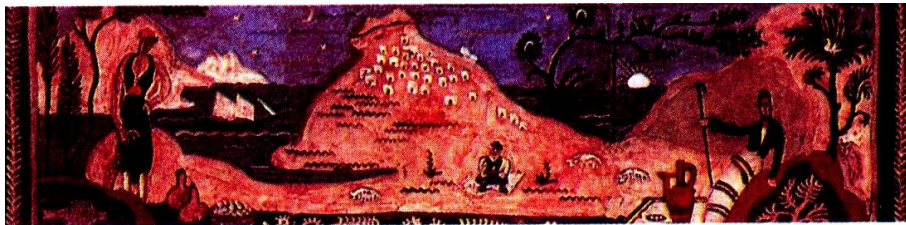
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι περιβάλλον δημιουργεί με τη φαντασία του ο ερωτευμένος νέος για την κόρη; Τι θέλει να τονίσει ιδιαίτερα;

2. Στους πρώτους στίχους βρίσκουμε αρκετά υποκοριστικά (να τα σημειώσετε)· τι δηλώνει η παρουσία τους εδώ;

πολλά: πολύ.

3. Να σχολιάσετε την αντίθεση που χρησιμοποιεί η κόρη: ταπεινή καρδούλα μου - αφέντη· τι θέλει να δηλώσει;
4. Πώς εκφράζει η κόρη τα αισθήματα της για το νέο στους στ. 9-12;
5. Πού αποδίδει τις συμβουλές των γειτόνων η κόρη; Πιστεύετε ότι έχει οπωσδήποτε δίκιο;

**Πάνος Βαλσαμάκης (1900-1986),
Σύνθεση σε κεραμικό**

Κυπριακά

Η Κύπρος είναι από τις ελληνικές περιοχές που πρόφτασαν να γνωρίσουν την ευρωπαϊκή αναγέννηση. Με τις σταυροφορίες είχε περάσει στην κατοχή των Φράγκων ιπποτών και έπειτα των Ενετών. Απ' αυτούς την πήραν οι Τούρκοι ύστερα από σκληρούς αγώνες (1571).

Από την τελευταία περίοδο της Ενετοκρατίας (16ος αι.) μας σώθηκε σε χειρόγραφο της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης μια συλλογή λυρικών ποιημάτων, που είναι έντονα επηρεασμένα από την ποίηση του Πετράρχη. Είναι γραμμένα στην κυπριακή διάλεκτο και σε ποικίλες στιχουργικές μορφές που συνηθίζονταν στην Ιταλία κατά την Αναγέννηση (σονέτα, τερτσίνες,

οχτάβες κτλ.) Διακρίνονται για το λεπτό τους αίσθημα, το παιγνιδιάρικο ύφος και τον επιδέξιο χειρισμό της γλώσσας.

[Πάγω...]

Κοντεύγ' η ώρα κι ο καιρός,
κυρά μου,
που μέλλει να μισέψω
από ξαυτόν σου,
όμως αφήννω* δα
στον ορισμόν σου
όλον τον εμαυτόν μου,
αγγέλισσά μου.

* Στην κυπριακή διάλεκτο, τα δύο όμοια σύμφωνα προφέρονται και τα δύο.

Μηδέ απορείς, αν εμπορώ, θεά μου,
μισεύγοντα ν' αφήσω εμέν
σ' αυτόν σου:
μισεύγω αμμ' όπου πάγω,
γοιον δικός σου,
μένουσιν μετά σεν
τα πνεύματα μου.

Πάγω, κι αν ένωσες ποτέ σ' εσέναν
πάθος αγάπης, βλέπε
την καρδιάμ μου
πας και το σώμαν
πιον δεν σε βιγλίσει.

Αν πει κανένας κι άλλην
παρά σέναν
αγάπησα ποτέ,
πε αχ την μεριάμ μου:
με δίχως την καρδιάν,
πως ν' αγαπήσει;

[Απόδοση στη νεοελληνική]

Κοντεύει η ώρα κι ο καιρός, κυρά μου, που θα πρέπει να φύγω από κοντά σου, όμως, άγγελέ μου, αφήνω εδώ στους ορισμούς σου όλο τον εαυτό μου.

Και μην απορείς, θεά μου, πώς θα μπορέσω φεύγοντας ν' αφήσω τον εαυτό μου σ' εσένα· φεύγω, αλλά όπου κι αν πάω, σαν δικός σου [που είμαι], μένουν μαζί σου οι σκέψεις μου.

Φεύγω, κι αν κάποτε ένιωσες μέσα σου πάθος αγάπης, φύλαγε την καρδιά μου, γιατί ίσως το σώμα μου δε θα μπορέσει να σε αντικρίσει πια.

Κι αν κάποιος σου πει πως αγάπησα ποτέ κάποιαν άλλη, εκτός από σένα, πες του από μέρους μου: χωρίς την καρδιά του, πώς ήταν δυνατό ν' αγαπήσει;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Να παραβάλετε κάθε στροφή του ποιήματος με την απόδοση της στην κοινή νεοελληνική επισημαίνοντας τις αντιστοιχίες των λέξεων ή των φράσεων. Έπειτα ξαναδιαβάστε σιωπηρά το ποίημα.**
- 2. Ποιες είναι οι διαβεβαιώσεις που δίνει ο ποιητής στην αγαπημένη του;**
- 3. Ο τελευταίος στίχος βγαίνει μ' ένα χαριτωμένο συλλογιστικό τρόπο. Μπορείτε να τον διαπιστώσετε;**

4. Το ποίημα έχει τη μορφή του σονέτου· να επισημάνετε τα μορφολογικά του γνωρίσματα. Τα γνωρίσματα αυτά τα συναντούμε τώρα για πρώτη φορά στη νεοελληνική ποίηση (το είδος του στίχου, την ομοιοκαταληξία, τη μορφή του σονέτου). Σε ποια συμπεράσματα οδηγούμαστε απ' αυτή τη διαπίστωση ως προς την προέλευση τους;

5. Τα κυπριακά ποιήματα είναι γραμμένα στην κυπριακή διάλεκτο. Ποιες άλλες διαλέκτους της νεοελληνικής γλώσσας ξέρετε;

Μπεργαδής

Απόκοπος

Ο Απόκοπος του Μπεργαδή είναι από τα πιο αξιόλογα έργα της πρώιμης κρητικής λογοτεχνίας. Φαίνεται ότι γράφτηκε στην Κρήτη στα τέλη του 15ου αι., όπως συμπεραίνουμε από εσωτερικά τεκμήρια και κυρίως από τη γλώσσα του. Τυπώθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1519 και ακολούθησαν πολλές ανατυπώσεις, που μαρτυρούν τη μεγάλη του φήμη.

Για τον ποιητή Μπεργαδή δεν ξέρουμε τίποτε, πιστεύεται όμως ότι καταγόταν από το Ρέθυμνο, όπου συναντούμε το ίδιο επώνυμο σε καταλόγους του 17ου αιώνα.

Το ποίημα εκτείνεται σε 490 στίχους. Ο ποιητής περιγράφει μια κάθοδο του «εις Άδου». Το θέμα είναι πολύ παλιό· το συναντούμε στον Όμηρο, στο Βιργίλιο και, στα νεότερα χρόνια, στο Δάντη. Ο Μπεργαδής το χειρίζεται με τρόπο εντελώς προσωπικό. Αρχίζει με μια αλληγορική διήγηση· διηγείται ότι ονειρεύτηκε πως ανέβηκε σ' ένα δέντρο (το δέντρο της ζωής), όπου φώλιαζε μελίσσι, για να δρέψει το μέλι. Έσπασε όμως το δέντρο και ο ποιητής έπεσε στον γκρεμό και στο ανοιχτό στόμα ενός δράκοντα (του Άδη). Έτσι βρέθηκε ζωντανός στον Κάτω Κόσμο. Εκεί τον τριγυρίζουν οι νεκροί και ζητούν να μάθουν αν υπάρχει ακόμα ο Απάνω Κόσμος κι αν οι ζωντανοί τους θυμούνται - όπως φαίνεται και στα αποσπάσματα που ακολουθούν.

«Για τον Μπεργαδή ο θάνατος δεν είναι τόσο η διάλυση του φυσικού οργανισμού όσο η απόλυτη απουσία από τη ζωή και από τη μνήμη [των ζωντανών]. Αυτή την έννοια έχει και η επιμονή του στο θέμα της λήθης των νεκρών».¹ Τον τίτλο του το έργο τον πήρε από τον πρώτο στίχο του:
Μιαν από κόππου ενύσταξα,
να κοιμηθώ εθυμήθην
(=κάποτε νύσταξα από την κούραση και επιθύμησα να κοιμηθώ).

1. Στυλιανός Αλεξίου, Απόκοπος - Βοσκοπούλα, (Εισαγωγή) εκδ. Ερμής σ. 11.

[Ειπέ μας αν κρατεί ουρανός]

«...Ειπέ μας αν κρατεί ουρανός*
κι αν στέκει ο κόσμος τώρα·
ειπέ αν αστράπτει και βροντά
και αν συννεφιά* και βρέχει
και ο Ιορδάνης* ποταμός
αν κυματεί και τρέχει·
και αν είναι κήποι και δεντρά,
πουλιά να κιλαδούσι
5 και ανέ* μυρίζουν τα βουνά
και τα λαγκάδια αχούσιν.*
Είναι λιβάδια δροσερά,
φυσά γλυκός αέρας,
λάμπουσιν τ' άστρη τ' ουρανού
και αυγερινός αστέρας;

κρατεί ο ουρανός: υπάρχει.

συννεφιά: συννεφιάζει.

Ιορδάνης: ο Γαλαξίας.

ανέ: αν.

αχώ: αντηχώ.

**15 Φιλοτιμούνται* οι λυγερές
τάχα και χαίροντ' όλες;
Στον κόσμο, τον* εδιάβαινες,
στες χώρες, τες* επέρνας,
οι ζωντανοί, οπού χαίρουνται,
αν μας θυμούντ' ειπέ μας...»**

.....

**...Και απείτις* τους εσύντυχα*
και αυτοί αποκρίθηκαν,
έποικαν* σχήμα* σιωπής
και το ρωτάν* αφήκαν.**

**20 Και αναστέναξαν κι είπασιν
οκάτι* καταλόγιν,***

φιλοτιμώ: τιμώ.

τον, τες: που.

απείτις: αφού.

συντυχαίνω: μιλώ.

έποικαν: έκαναν.

σχήμα: σημάδι, μορφή, έκφραση.

το ρωτάν: το να ρωτούν.

οκάτι: κάτι (κάποιο).

αθιβολήν* πολύθλιβον
κι έμοιαζεν μοιρολόγιν.
Άκουσε τι εν* το λέγασιν
και τι 'ν* το τραγουδούσαν
και πώς, όσο το λέγασιν,
δακρύων ουκ εφυρούσαν*:
«Χριστέ, να ράγην* το πλακί,*
να σκόρπισεν το χώμα,
25 να γέρθημεν οι ταπεινοί
από τ' ανήλιον στρώμα!

καταλόγιν: τραγούδι.

αθιβολή: λόγος, ομιλία.

εν': είναι.

τι 'ν: τι είναι.

φυρώ: λιγοστεύω, στερεύω.

να ράγη(ν): να έσπαζε.

πλακί: πλάκα (του τάφου).

Να διάγειρεν* η όψη μας,
να στράφην* η ελικιά* μας,
να λάλησεν η γλώσσα μας,
ν' ακούσθην η ομιλιά μας!
Στον κόσμο να πατήσαμεν,
στην γην να περπατούμαν
και να καβαλλικεύγαμεν,
γεράκια να βαστούμαν

30 Και πριν εμάς να σώσασιν*
στους οίκους τα ζαγάρια,*
να δόθην λόγος κι έρχονται
οι λείποντες* - καθάρια,

διαγέρνω: επιστρέφω.

να στράφη(ν): να ξαναγύριζε.

ελικιά: ανάστημα, κορμοστασιά.

**να σώσασιν: να έσωσαν, να
έφταναν.**

ζαγάρι: κυνηγητικός σκύλος.

**να δόθην λόγος... λείποντες: να
αναγγελλόταν ότι έρχονται οι
νεκροί.**

να ἴδαμεν τις να ξέβηκεν*
εις συναπάντησίν μας
και τις να μας εδέχθηκεν
στην πόρταν της αυλής μας...».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στον 1ο στίχο του α΄ αποσπάσματος διατυπώνεται συνοπτικά το ερώτημα των νεκρών. Να χωρίσετε σε ομάδες τα επιμέρους ερωτήματα που ακολουθούν και να πείτε πού αναφέρεται το καθένα.
2. Τα λόγια και στα δυο αποσπάσματα λέγονται στον Άδη, από νεκρούς, αναφέρονται όμως στον Επάνω Κόσμο. Τι κατορθώνει να εκφράσει ο ποιητής μ' αυτό τον τρόπο;

να ξέβηκεν: να έβγαινε.

3. Πώς θα ήθελαν να επιστρέψουν στα σπίτια τους οι νεκροί; Να περιγράψετε τη σχετική σκηνή και με βάση τις λεπτομέρειες της να προσδιορίσετε την περίοδο της Ιστορίας, όπου μας μεταφέρει.

4. Εργασία για το σπίτι: Να συγκρίνετε τα αποσπάσματά μας με τους στίχους Ομ. λ. 493 - 497 (μτφρ. Σιδέρης) και με το παρακάτω δημοτικό τραγούδι ως προς το πνεύμα που εκφράζουν· να διατυπώσετε γραπτώς τις παρατηρήσεις σας:

**N-αυτού στον Άδη που θα πας,
v-αυτού στον κάτω κόσμο,
τήρα μη σε ρωτήσουνε
για τον απάνου κόσμο
σαν τι καιρός μας πέρασε
και τι καιρός διαβαίνει.
Μην πεις πως πέρασε η Λαμπρή
με το Χριστός Ανέστη,**

**μην πεις για την Πρωτομαγιά
με τα πολλά λουλούδια.
Μην πεις πως φτάνει ο Θεριστής,
έρχεται καλοκαίρι
και κάμεις νιες να κλάψουνε
και νιους να μαραθούνε,
κάμεις και τους ανύπαντρους
και σηκωθούν και φύγουν.**

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

παιδαγωγός.

Φίλιμον νομίζω καὶ ἄλλοι ἐπαινεῖται ὡς καλὰ ὅσον εἶναι διωκτὸν καὶ κατέπαιξε ὅσα ἀρμόζει εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παιδείαν τῶν ἀγενῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπιναλίσθησαν ἐκείνῳ ὅπου ἂν τὰ χρειαζομῶν αἱ νῆσι, δέλοισις ἀρκάτασθαι φρόνημα καὶ γενναῖα καὶ εὐαρίθι ἢ τρέψαις. καὶ ἴσως κάλλιον εἶναι ναρχίσωμι πρῶτον ἀπ' αὐτῶν τῶν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων. Ὅσοι λογῶν ἐπιθυμοῦσι ναρχεῖσθαι πατέρων εὐδξων καὶ λαμπρῶν παιδίων, συμβουλεύσει τις ἢ τιλα ναμὶ συμμίξωμι με ὅπως τὴν τύχη γυνάικα. πρῶτον λέγω πολιτικῶν, ἢ παλακῶν. διότι ὅσοι οὐδὲν εἶναι ἀπὸ καλὸν πατέρα καὶ μητέρα, εἰς ὅλην τὴν ζωὴν ἔχουσι πολλοὺς οἰκισμοὺς καὶ νόθους, καὶ καθεὶς ὅπου να δέλει, ἀκροα καὶ ἐλέγχει καὶ ὑβρίζει. καὶ ἄλλοι τῶν ἀρχα φρόνημος ἦτον ὁ ἀρετῶν ὁ ποιητῆς, ὅπως λέγει. ὅταν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ῥίζα τῶν γένεσιν οὐδὲν εἶναι καλὴ, ἀνάγκη ναδυσχερῶν τὰ παιδία. εἶναι λογῶν εἰς τὸν ἀερωτῶν καλὸς θρασυροὺς παρρησίας ἢ ἀρχεῖσθαι. καὶ ὅσοι ἐπιθυμοῦσι ναρχεῖσθαι παιδία γένεσθαι, ἀπὸ ἔχουσι πολλοῦ αὐτῶν τῶν ἀγενῶν καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὅσοι ἀνθρώποι ἔχουσι τὴν γένεσθαι καὶ μὴ γένεσθαι, καὶ τὰ φρονήματα τῶν καὶ τὰ διανοήματα καὶ ἀεὶ ποτε σφάλλασθαι καὶ ταπεινοῦνται. καὶ μάλιστα ὀρθῶς καὶ ἀληθῶς λέγει ὁ ποιητῆς ἐκείνος ὁ ποιητῆς εἶπεν. δουλιόπιστα ἐκείνος ὅπου εἶπεν ὅτι εἶχε ἄτυχον πατέρα ἢ μητέρα καλὰ καὶ ἂν εἶναι μεγαλόψυχον ἀνθρώπου. ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ εἰπὼν, ὅσοι ἔχουσι εὐδξων καὶ λαμπρῶν γένεσθαι, γένεσθαι ὑποδραστηρίας καὶ μεγαλαυχίας. καὶ λέγουσι τὸν διόφαντα τὸν ἡγεῖται μισολέας τῶν στρατηγῶν ἀθανάτων, ὡς πολλοὺς εἶπεν εἰς πολλοὺς, ὅτι ἐπὶ αὐτὸς βούλεται, ἐκείνο δέλει καὶ τὸ πλεῖστον πᾶσι ἀπὸ.

Πλούταρχος, Παιδαγωγός, Βενετία,
εν οικία Βαρθολομαίου
καλλιγράφου, 1544

Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος

Χορικό από το Ροδολίνο

Η τραγωδία Βασιλεύς ο Ροδολίνος τον Ρεθυμνιώτη ποιητή Ιωάννη Ανδρέα Τρώιλον τυπώθηκε στη Βενετία το 1647, Η υπόθεση: Ο βασιλιάς της Μέμφης Ροδολίνος ζητάει σε γάμο την κόρη του βασιλιά της Καρχηδόνας Αρετούσα για λογαριασμό του φίλου του βασιλιά της Περσίας Τρωσίλου. Αυτό το τελευταίο όμως ο Ροδολίνος δεν το αποκαλύπτει, γιατί αν το αποκάλυπτε, ο βασιλιάς της Καρχηδόνας δε θα έδινε την Αρετούσα. Πατέρας και κόρη πιστεύουν ότι γαμπρός θα είναι ο Ροδολίνος και είναι πολύ ευχαριστημένοι. Κατά την επιστροφή στη Μέμφη ο Ροδολίνος αισθάνεται δυνατή αγάπη για την

Τούτο το φως
πάσ' αγαθό ερμηνεύει*
φως άξιο,
απού* ποτέ δεν κάμνει δύση,
φως, απού κάμνει αθάνατη τη ζήση
κι απού κι ο ίδιος ήλιος του
ζηλεύγει.

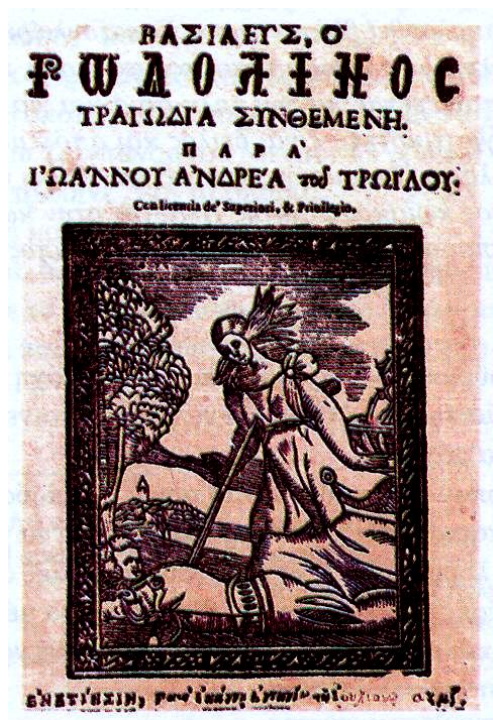
Ετούτο δόξεις άψευτες χαρίζει
κι απ' όλους που τσι ακτίνες του
ακλουθούσι
μηδένας τύχης φόβο δε γνωρίζει.
Αμ' όσοι τέτοιες χάρες δεν ποθούνσι
και τση Αγνωσιάς το σκότος
τσι αμποδίζει
σκοντάφτουσι κι εις βάραθρα
γλιστρούσι.

**ερμηνεύγει: φανερώνει,
αποκαλύπτει.**

απού: όπου, που.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Σε ποιες έννοιες αντιπαρατίθεται στο ποίημα η γνώση και ποια είναι η σημασία της κάθε αντιπαραθέσεως;**
- 2. Έχετε τη γνώμη ότι το ποίημα εκφράζει το πνεύμα της εποχής του και πώς; Για την απάντησή σας να λάβετε υπόψη α) τα γνωστά από την ιστορία χαρακτηριστικά του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης και β) τη χρονολογία που γράφτηκε το κείμενο.**
- 3. Ποιος είναι ο ιδιαίτερος τόνος που χαρακτηρίζει το ποίημα;**
- 4. Να επισημάνετε τα μορφικά χαρακτηριστικά του ποιήματος.**

**Εξώφυλλο της α΄ έκδοσης (1647)
στη Βενετία
(Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)**

Γεώργιος Χορτάσης

Κατζούρμπος

Ο Κατζούρμπος είναι η κορυφαία από τις κωμωδίες του κρητικού Θεάτρου. Γράφτηκε από το Γεώργιο Χορτάση στο τέος του 16ου αι. και ακολουθεί τα πρότυπα της ιταλικής κωμωδίας των χρόνων της Αναγέννησης. Η υπόθεση της κωμωδίας είναι υποτυπώδης: Δυο νέοι, ο Νικολός και η Κασσάνδρα, αγαπιούνται, αλλά η Πουλισένα, ψυχομάννα της Κασσάνδρας, θέλει να την παντρέψει με τον πλούσιο γερο-Αρμένη, για να κερδίσει χρήματα. Τελικά αποκαλύπτεται ότι η Κασσάνδρα είναι η κόρη του Αρμένη, που την είχαν αρπάξει οι Τούρκοι. Έτσι η κωμωδία τελειώνει με το γάμο των δυο νέων. Η αξία της κωμωδίας δεν οφείλεται στην

υπόθεση, αλλά στα κωμικά ευρήματα, στους κωμικούς τύπους και στις κωμικές καταστάσεις, καθώς και στη γρήγορη δράση, τη ρέουσα γλώσσα και τον καλλιεργημένο στίχο.

Στη σκηνή που ακολουθεί βλέπουμε τον Κουστουλιέρη και τον υπηρέτη του Κατζούρμπο. Ο πρώτος είναι ο τύπος του φαφλατά, καυχησιάρη στρατιωτικού που όλο παινεύεται για την παλικάριά και για τα κατορθώματά του, ενώ στην πραγματικότητα είναι δειλός και απόλεμος, «παλικάρι της φακής» που λέει ο λαός. Παρόμοιους τύπους έχει δώσει η Νέα Αττική Κωμωδία και ο Λατίνος κωμικός ποιητής Πλάυτος στην κωμωδία του *Miles gloriosus* (=καυχησιάρης στρατιωτικός). Ο Κατζούρμπος είναι ο τύπος του αστείου υπηρέτη.

ΚΟΥ. Κατζούρμπο, θες να 'ρθείς
κι εσύ στη μάχη μετά μένα;
Και τάσσω σου μ' ονόματα
να βγούμε παινεμένα.

ΚΑ. 'Σ ποια μάχη;

ΚΟΥ. Εκεί οπού πολεμού,
τ' αυτιά σου να γρικούσι
χίλια ταμπούρλα 'ς μια μερά
κι εις άλλη να χτυπούσι,
χίλιες λουμπάρδες* να βρόντου,
και χίλιες στον αέρα 5
παντιέρες ομορφότερες
να βλέπεις πάσα μέρα·
χέρια και πόδια να θωρείς
'ς τσι κάμπους να κυλιούνται,

**λουμπάρδα και μπομπάρδα: όπλο
που έριχνε βόμβες ή πέτρες.**

κι αρίφνητες αρκουμπουζιές*
τριγύρω να γκρικούνται,
να σκοτεινιάσου οι ουρανοί
κι ο κόσμος να τρομάσσει,
κι όσο μπορεί πάσα κιανείς
στον πόλεμο να ράσσει.* 10
ΚΑ. Συμπάθησ' μου, δεν έρχομαι
'ς τέχνη που δεν μ' αρέσει
έφευγα, αν ήμουν εδεκεί,
στω λουμπαρδιών τη μέση.
Να πάγω; μη, για το Θεό!
και πάντεσμη* θωρούσι
τα βόλια τους με το θυμό
σε ποια μερά χτυπούσι;

αρκουμπουζιά: η βολή ή ο κρότος
από την εκπυρσοκρότηση του
αρκουμπουζιού (πυροβόλου
όπλου).

ράσσω:εφορμώ.

πάντεσμη και πάντες: μήπως.

γη πάντες θέλω εγώ πολλά;
ένα μισό* με φτάνει, 15
όπου κι α μ' εύρει, πάραυτα
ζιμιό* να μ' αποθάνει.
Άμε στη μάχη πούρι* εσύ,
οπού 'σαι παλικάρι,
κι όλες του κόσμου τις τιμές
έπαρ'* εσύ μαγάρι,*
κι εγώ στη χώρα κάθομαι,
σαν είμαι μαθημένος.
Δεν έχω χρεία από μαλιές*
να βγαίνω παινεμένος. 20

μισό: μικρό.

ζιμιό: αμέσως.

πούρι: όμως, βέβαια.

έπαρε: πάρε.

μαγάρι: μακάρι.

μαλιά: μάχη.

ΚΟΥ.

**Κακόμοιρε κι ατύχουλα,*
σα μποθρακός* δε βγαίνεις
ποτέ σου μέσα οχ τα πηλά,*
μα μέσα κει απομένεις!
Οϊμέ, κι ας ήμουν εδεκεί,
να μπω να πολεμήσω
σ' ένα φουστάτο μοναχός,
τρακόσους να ξεσκίσω
σολδάδους* και τσαούσηδες,*
και χίλιους γιανιτσάρους 25
με μια θωριά αγριότατη
να διώξω σα γαιδάρους,
και το σπαθί μου σε καρδιές
πασάδων να χορτάσω,**

ατύχουλας: εδώ πολύ δειλός.

μποθρακός: βάτραχος.

οχ τα πηλά: από τη λάσπη.

σολδάδος: στρατιώτης.

τσαούσης: υπαξιωματικός (τουρκ.).

και του Σουλτάνου του Μεεμέτ
τα γένια ν' ανασπάσω!

ΚΑ.

Πώς; τρώσινε* και τα σπαθιά;

ΚΟΥ.

Τρώσι μαθές κι εκείνα.

ΚΑ.

Ετούτο δεν το κάτεχα.

Γιαύτος* από την πείνα 30
έφαγε το φηκάρι του

και τούτο το δικό μου
τρώει και τα παπούτσια μου
μιαν ώρα, στο Θεό μου.

ΚΟΥ.

Λοιπό, ανέ λάχεις 'ς μια μαλιά,
δε σε βαστάρ* η ψη* σου

τρώσινε: τρώνε.

γιαύτος: γι' αυτό.

βαστάρει: βαστάει.

ψη: ψυχή.

να κάμεις πράματα φριχτά
κι εσύ με το σπαθί σου;
ΚΑ.

Είπα το 'γω από μιας αρχής,
δεν έμαθα σκριμίδα.* 35

λοιπό, ανέ λάχει τίβοτις,
έχε σε μένα ολπίδα!
ΚΟΥ.

Αμ' ίντα θες με το σπαθί
κι έρχεσαι μετά μένα;
ΚΑ.

Άμα σε ρεσαλτάρουσι,*
να σου το δώσω εσένα,
γιατί καλλιά μπορείς εσύ
δυο να βαστάς, όχι ένα
εγώ πως είσαι δυνατός
καλά 'χω γνωρισμένα. 40

σκριμίδα: ξιφομαχία.

ρεσαλτάρω: επιτίθεμαι, εφορμώ.

ΚΟΥ.

**Κατζούρμπο, γύρισ' εδεπά,*
ξεσπάθωσε.**

ΚΑ.

**Να ζήσεις,
μη με πειράζεις, κι άσι με.**

ΚΟΥ.

Μη θες να με μανίσεις!

ΚΑ.

**Πώς; μετά σένα εστοίχισα*
για να με ξεκοιλιάσεις;**

**Δε θα μαλώσω, δε φελώ,
κι άσι με, μη με σκάσεις!**

ΚΟΥ.

Δε θέλω να μαλώσω εγώ...

45

**Δυο πόντους της σκριμίδας
θα σ' αρμηνέψω.**

εδεπά: εκεί (τοπ. επίρ.).

εστοίχισα: (ρημ. στοιχίζω)·

υπηρετώ ως δούλος.

ΚΑ.

Επ' άσ' εδά!*

ΚΟΥ.

**Ξεσπάθωσε! Αν επήδασ
σαν τράγος, θέλω σήμερα
να μάθεις να μαλώνεις.**

Ξεσπάθωσε!

(Τονέ χτυπά με το σπαθί).

ΚΑ.

Άσι με, καλέ,

για ίντα με σκοτώνεις;

ΚΟΥ.

**Να μάθεις θέλω, α λάχομε
ποθές, α μ' ασσαλτάρει*
μια κομπανία* σολδαδών,
να κάμεις σα λιοντάρι. 50**

εδά: τώρα (χρον. επίρ.).

ασσαλτάρω: επιτίθεμαι, εφορμώ.

**κομπανία: ομάδα στρατιωτών
(λόχος),**

ΚΑ.

**Πλια ντάνο,* εις την πίστη μου,
σου θέλω δώσει μόνο.
Βλέπε μην αφιδαριστείς* σε μένα.
- Ξεσπαθώνω!**

ΚΟΥ.

**Στάσου σα με θωρείς εμέ,
έχ' έτσι το σπαθί σου,
κράτει ψηλά την πόντα* σου,
σύγκλινε το κορμί σου,
στάσου στη βάρδια* τουτηνέ,
κι α λάχει κι έρθει οχθρός σου** 55

**πλια ντάνο: περισσότερη ζημιά.
αφιδάρομαι: εμπιστεύομαι.
πόντα (η): η αιχμή.
βάρδια: φρουρά.
στάσου στη βάρδια τουτηνέ:
στάσου σ' αυτή την αμυντική
στάση.**

μ' ένα μαντρέτο,* το λοιπό
κι ο πόδας ο δικός σου
κάμε λιγάκι να συρθεί,
κι η χέρα σου ας καλάρει
μ' ένα ροβέρσο* αδυνατό
τον πόδα να του πάρει.
ΚΑ.

Πώς, έτσι, ε;
{Του βαρεί τον πόδα με το σπαθί}).
ΚΟΥ.

Οϊμένα, οϊμέ! σκύλε,
στον πόδα κάτω μου βάρηκες!
ΚΑ.

Πούρι πλια ομπρός
σου 'δωκα το μαντάτο, 60
πως πλια κακό παρά καλό
θες έχεις από μένα.

μαντρέτο: ειδικό χτύπημα του
σπαθιού (όρος της ξιφασκίας).
ροβέρσο: χτύπημα με αντίθετη
κατεύθυνση (όρος της ξιφασκίας).

**Δε σ' έκοψα, και το σπαθί
δεν είχ' ακονισμένα.
ΚΟΥ.**

**Δε μ' έκοψες, μα επόνεσα.
Πρέπει μου τούτη κι άλλη,
γιατί σκριμίδα εβάλθηκα
να μάθω ένα βουβάλι.**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε ποια σημεία της ανάγνωσης του κειμένου σάς έκανε ο ποιητής να γελάσετε; Προσπαθήστε να εξηγήσετε την αιτία και, γενικεύοντας, να βρείτε με ποιο τρόπο κατορθώνει ο ποιητής να δημιουργήσει το κωμικό στοιχείο.

2. Πώς φαντάζεστε τους ηθοποιούς που θα υποδύονταν τους ρόλους σ' αυτή τη σκηνή (ύφος, στάση, κινήσεις, φωνή κτλ.);

3. Να επισημάνετε από τη σκηνή αυτή τα γνωρίσματα του καυχησιάρη στρατιωτικού και να τα παραβάλετε με τα αντίστοιχα γνωρίσματα του τύπου που μας δίνει ο Πλαύτος στο απόσπασμά του.

4. Να γράψετε ένα κείμενο με θέμα γενικά τον τύπο του καυχησιάρη, του κομπαστή.

Ερωφίλη

Η σημαντικότερη τραγωδία της κρητικής λογοτεχνίας είναι η Ερωφίλη του Γεωργίου Χορτάτση. Γράφτηκε γύρω στα 1600 και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1637 στη Βενετία, μετά το θάνατο του ποιητή. Φαίνεται πως παίχτηκε αρκετές φορές στην Κρήτη, στα τελευταία χρόνια της Ενετοκρατίας. Το έργο είναι εμπνευσμένο από ιταλικό πρότυπο, το *Orbecche* του Gianbattista Giraldi, αλλά ο Έλληνας ποιητής δούλεψε πολύ ελεύθερα, μετρίασε τις αιματηρές σκηνές και έδωσε στους ήρωες του ήθος και περισσότερη ευγένεια. Έφτιαξε ένα έργο ελληνικό στο βαθύτερο χαρακτήρα του.

Τα διαλογικά μέρη της Ερωφίλης είναι γραμμένα σε ζευγαρωτούς

δεκαπεντασύλλαβους στίχους, ενώ τα χορικά σε τερτσίνες (ιταλικό στιχουργικό σχήμα). Ανάμεσα στις πράξεις του έργου παρεμβάλλονται σκηνές άσχετες με την υπόθεση του -Ιντερμέδια- που είναι θεατρικές διασκευές της ερωτικής ιστορίας του Ρινάλδου και της Αρμίντας από το έργο του Τορκουάτο Τάσο Ελευθερωμένη Ιερουσαλήμ.

Υπόθεση της Ερωφίλης: Ο Φιλόγονος, βασιλιάς της αιγυπτιακής Μέμφιδας, ανέβηκε στο θρόνο σκοτώνοντας τον αδελφό του. Στην αυλή του μεγαλώνει ένα ορφανό βασιλόπουλο, ο Πανάρετος, γιος του επίσης σκοτωμένου βασιλιά της Τζέρτζας.¹

1. Οι τόποι είναι συμβατικοί· τα πρόσωπα έχουν ελληνικά ονόματα και θρησκεία την αρχαία ελληνική.

Η κόρη του βασιλιά Φιλόγονου Ερωφίλη ερωτεύεται τον Πανάρετο κι οι δυο νέοι παντρεύονται μυστικά. Όταν το μαθαίνει ο Φιλόγονος εξοργίζεται, σκοτώνει τον Πανάρετο και στέλνει την καρδιά του ως δώρο στην Ερωφίλη. Η Ερωφίλη αυτοκτονεί και ο Χορός, που τον αποτελούν κορασίδες υπηρέτριες της Ερωφίλης, εξεγείρεται και σκοτώνει το Φιλόγονο. Παρουσιάζεται τότε η σκιά (το φάντασμα) του δολοφονημένου αδελφού και εκφράζει ικανοποίηση για την τιμωρία του δολοφόνου βασιλιά.

κι όξω στη γη μην έβγει
να παιδέψει
νου πλιον ανθρωπινόν
η ατυχιά* σας·
10 γιατί αποκεί, ως θωρώ,
σας έχει πέψει*
κανείς στον κόσμον δαίμονας
να 'ρθείτε,
τς ανθρώπους μετά σας
να φαρμακέψει.
Τη λύπηση μισάτε, και κρατείτε
μακρά τη δικιοσύνη ξορισμένη,
15 κι ουδέ πρεπό,
μηδ' όμορφο θεωρείτε,
Για σας οι ουρανοί
'ναι σφαλισμένοι,

ατυχιά: δυστυχία.

έχει πέψει: έχει στείλει (το ρ.
πέμπω).

κι εδώ στον κόσμο κάτω
δε μπορούσι
να στέκουν οι άνθρωποι
αναπαημένοι·
με τς αδερφούς τ' αδέρφια
πολεμούσι,
20 κι οι φίλοι τσι φιλιές των
απαρνούνται,
και τα παιδιά τον κύρην* τους
μισούσι...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εννοεί ο ποιητής με τους
στίχους:
γιατί... να φαρμακέψει;

κύρης: πατέρας.

- 2. Να βρείτε τα δεινά που, κατά τον ποιητή, προέρχονται από την «αχορταγιά» του πλούτου και την πείνα της δόξας και να αιτιολογήσετε αυτές τις σχέσεις.**
- 3. Η απληστία του πλούτου και η πείνα της δόξας είναι ανθρώπινα πάθη. Πώς αισθητοποιούνται μέσα στο ποίημα;**
- 4. Το χορικό είναι γραμμένο σε «τερτσίνες». Να βρείτε τα χαρακτηριστικά τους.**

Γεώργιος Χορτάσης

Ο Γεώργιος Χορτάσης από το Ρέθυμνο, σύγχρονος του Σαίξπηρ και του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (Γκρέκο), είναι μαζί με το Βιτσέντζο Κορνάρο η πιο μεγάλη ποιητική φυσιογνωμία της κρητικής λογοτεχνίας και ο εισηγητής του θεατρικού είδους στην Κρήτη. Γεννήθηκε στα μέσα του 16ου αιώνα και πέθανε πιθανόν το 1610. Το έργο του δείχνει ότι είχε λάβει σπουδαία μόρφωση και γνώριζε πολύ καλά τη λατινική και την ιταλική λογοτεχνία και κυρίως το θέατρο. Ακολουθώντας τα πρότυπα του ιταλικού θεάτρου έγραψε και τα δικά του θεατρικά έργα: Την τραγωδία Ερωφίλη, την κωμωδία Κατζούρμπος και το ποιμενικό δράμα Πανώρια, που παλιότερα

Η Θυσία του Αβραάμ

Η Θυσία του Αβραάμ είναι θρησκευτικό δράμα- πρότυπο της είναι ο Ισαάκ του Ιταλού Luigi Groto. Οι πιο πολλοί μελετητές δέχονται σήμερα ότι η Θυσία είναι νεανικό έργο του ποιητή του Ερωτόκριτου Βιτσέντζου Κορνάρου. Το ελληνικό έργο όμως είναι πολύ ανώτερο από το ξένο πρότυπό του. Η ιδιοτυπία του είναι ότι καταργεί όλα τα εξωτερικά -συμβατικά- γνωρίσματα ενός θεατρικού έργου, όπως είναι η διαίρεση σε πράξεις και σκηνές, ο χορός, ο χώρος και ο χρόνος. Το έργο όμως έχει δραματική υφή και παρουσιάζει με ζωντάνια τον ατομικό πόνο. Ο ποιητής δεν επιμένει τόσο στη θρησκευτική συγκίνηση, όσο στη διαγραφή της

ψυχολογικής κατάστασης των προσώπων. Παρουσιάζει αριστοτεχνικά την ψυχολογία του παιδιού, του πατέρα και της μάνας, καθώς και τους δεσμούς και τα αισθήματα που τους συνδέουν.

Δίνουμε ένα απόσπασμα από το αίσιο τέλος της φριχτής δοκιμασίας του Αβραάμ. Τη στιγμή που ήταν έτοιμος να θυσιάσει το μοναχογιό του, η πίστη του είχε πια δοκιμαστεί. Η λύση του δράματος εξελίσσεται ραγδαία. Εμφανίζεται αμέσως ο άγγελος, για να αποτρέψει τη θυσία και ο Αβραάμ στη θέση του παιδιού θυσιάζει ένα κριάρι. Πατέρας και γιος φεύγουν χαρούμενοι από το βουνό. Από τους δούλους, που συναντούν στο δρόμο, στέλνει ο Αβραάμ το Σιμπάν να αναγγείλει γρήγορα στη Σάρρα τη χαρμόσυνη είδηση. Ο Σιμπάν

ΑΝΤΑ

Ω Κύριε, παντοδύναμε,
αφέντη των πραγμάτων,
δόξα στην εσπλαχνία σου
με το γλυκύ μαντάτο,
που 'πεψες* ανιπόλπιστα
κι αφνίδια* εις τη Σάρρα,
που την ηφάνισ' ο καημός
και του παιδιού η τρομάρα·
απού 'ρχουμου στον Αβραάμ
να 'πω να το κατέχει,*
πως είν' στην ύστερη αναπνια
και γλιτωμό δεν έχει.
Σιμπάν, και καλοπέ μου το,
μην είσαι σαν χαημένος,
ειντά* 'καμεν ο Αβραάμ
κι εβγήκε κερδεμένος;

έπεψες (πέμπω): έστειλες.

αφνίδια: ξαφνικά.

κατέχω: ξέρω, καταλαβαίνω.

είντα: τι.

TAMAR

Γρικάς, κερά μου, ωσά φωνή
που αντιλαλεί στη βρύση;
θωρείς εκείνο οπού γλακά*
κοντά στο κυπαρίσσι;

ΣΑΡΡΑ

Εκείνος είν' ο δούλος μας,
σώπαινε, να γρικήσω*
είντα φωνιάζει* δε μπορώ
να του ξεκαθαρίσω.

TAMAR

Κερά, καλώς το 'δέκτηκες,
το τέκνο συντροφιάζει*
καλά μαντάτα μάς βαστά,
χαρές, χαρές φωνιάζει.

γλακώ: τρέχω.

φωνιάζω: φωνάζω.

συντροφιάζω: συνοδεύω.

ΣΑΡΡΑ

Ἵψου καρδιάς απόκτυπος,*
ώστε να μου σιμώσει!
κι είντα μαντάτο να ἴρχεται
ο δούλος να μου δώσει;

ΣΙΜΠΑΝ

Κερά, τα συχαρίκια μου,
επά* ἴναι το παιδί σου,
επά σιμά ἴναι η ζήση σου
κι η παρηγόρηση σου.
Και πούρι* όλα τα κλάηματα,
τα βάσανα κι η πρίκα,*
όλα χαρές, όλα δροσές
σήμερον εγενήκα.

απόκτυπος: ο χτύπος.

επά: εδώ.

πούρι: γι' αυτό.

πρίκα (πίκρα): πικρία, λύπη.

και κάμπος οπού γίνηκε
το γρινιασμένον* όρος!
Δόξα του ύπιστου Θεού
και επί γης ειρήνη,
οπού 'δειξες του Αβραάμ
σπλάχνος κι ελεημοσύνη·
οπού 'λυπήθης σήμερα
κι εμέ τα γερατειά μου
και ήπαψες τους πόνους μου
κι ήγιανες την καρδιά μου.
Ω πολυέλεε Θεέ,
δοξάζω τ' όνομα σου,
φύλλο δεν πέφτει οκ το δεντρό
χωρίς το θέλημα σου.
Δεν ημπορώ να καρτερώ,
να στέκω ν' ανιμένω·*

γρινιασμένος: σκυθρωπός,
κατσουφιασμένος.

ανιμένω: αναμένω, περιμένω.

πα ν' απαντήξω* του παιδιού
γή απού το νου μου βγαίνω.
Επά 'ναι ο κανακάρης μου,
ώφου, η ψυχή μου βγαίνει
και η καρδιά μου δε βαστά'ς
τόση χαρά που μπαίνει.
Κράτει μ' επά στα χέρια σου,
οπού 'μαι ακουμπισμένη,
κράτει με, κι απού τη χαρά γρικώ
κι η ψη* μου βγαίνει.

ΙΣΑΑΚ

Μάνα μ', επά 'ν' το τέκνο σου,
όλο χαρές γεμάτο,
ανάστησέν το ο Θεός
απού τση γης τον πάτο.
Δε μου μιλείς; δε μου γελάς
και δε με κανακίζεις;*

να απαντήξω: να συναντήσω.

ψη: ψυχή.

κανακίζω: χαϊδεύω.

δεν είμ' εγώ ο Ισαάκ;
καλέ, δε με γνωρίζεις;
Τα περασμένα εδιάβησαν
και τα γραμμένα ελιώσα,
επάψασι τα κλάηματα,
τα βάσανα ετελειώσα.
Ας τη χαρούμε σήμερα
ετούτη την ημέρα
κι απού τον άδη έρχομαι
και ζωντανό μ' εφέρα.

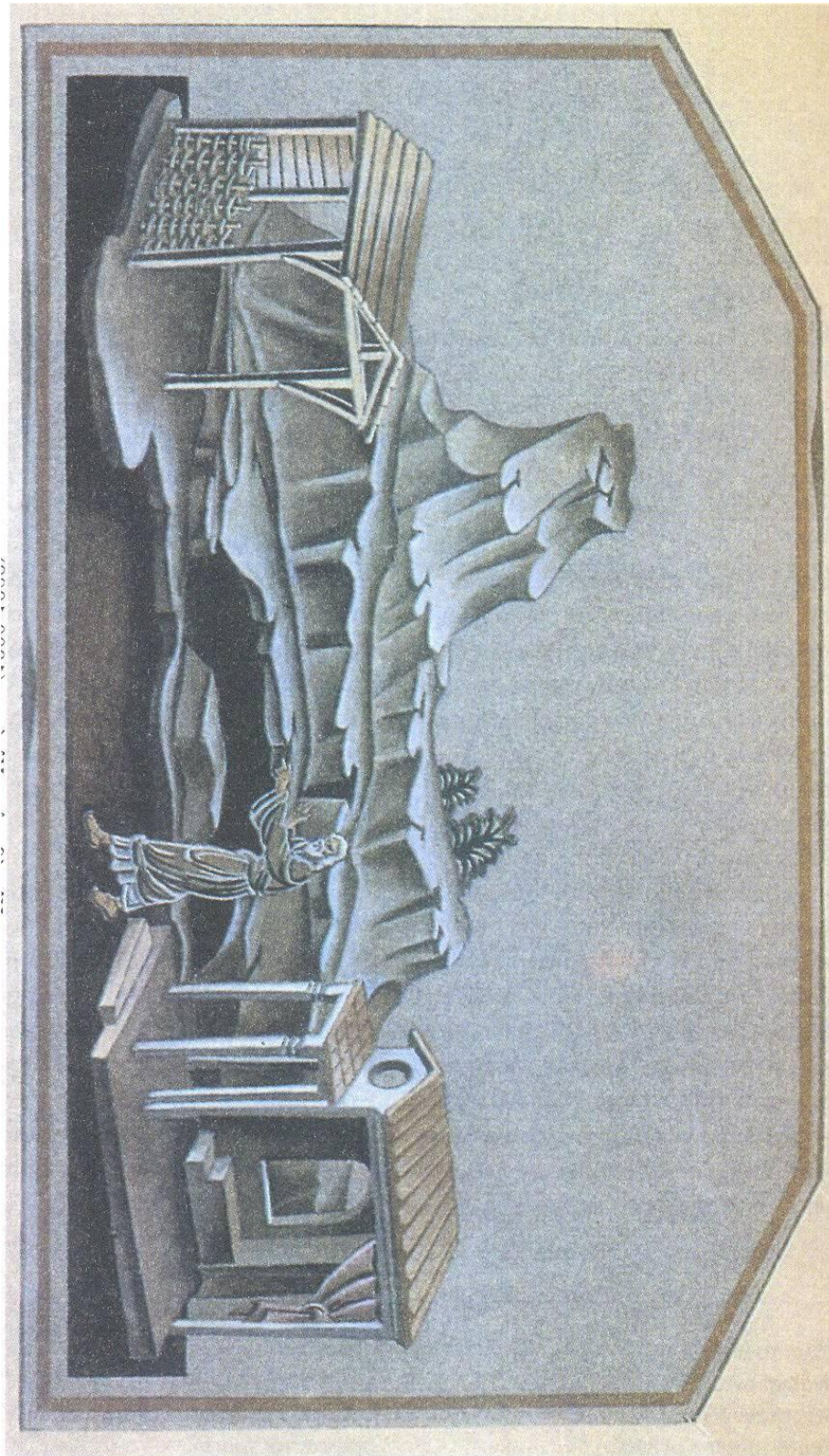
ΣΑΡΡΑ

Πριν να σε περιλαμπαστώ,*
να σε γλυκοφιλήσω,
τ' Αφέντη, οπού σ' εγλίτωσε,
θα πα να 'φκαριστήσω.

περιλαμπάνω: αγκαλιάζω.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Πώς προετοιμάζει ο ποιητής ψυχολογικά τη Σάρρα για τη συνάντηση;**
- 2. Πώς κλιμακώνονται οι αντιδράσεις της;**
- 3. Συμμετέχουν ψυχικά οι δούλοι στα γεγονότα;**
- 4. Μπορεί το απόσπασμα του βιβλίου μας να αποτελέσει μια χωριστή σκηνή του δράματος; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.**

**Κλεόβουλος Κλώνης (1900-1988),
Μακέτα σκηνικού για το έργο Η
θυσία του Αβραάμ (1933) Εθνικό
Θέατρο**

Ερωτόκριτος

Ο Ερωτόκριτος χαρακτηρίζεται ως αφηγηματικό ποίημα ή έμμετρο μυθιστόρημα. Στους πολυάριθμους στίχους του (πάνω από 10.000) εξιστορούνται οι φάσεις που πέρασε η αγάπη δυο νέων, του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας, ώσπου να καταλήξει στο αίσιο τέλος της, το γάμο. Μέσα σ' αυτή την ιστορία συμπλέκονται και «των αρμάτων οι ταραχές» και «τση φιλίας η χάρη», για να προβληθούν και τα άλλα γνωρίσματα του ιπποτικού πνεύματος, η αξία της παλικαριάς και της φιλίας.

Ως άνθρωπος της Αναγέννησης και ως Έλληνας, ο ποιητής διαλέγει για χώρο της δράσης την αρχαία Αθήνα, όχι όμως όπως τη γνωρίζουμε από την ιστορία. Στον

Ερωτόκριτο τα γεγονότα
διαδραματίζονται σ' έναν κόσμο
αόριστο ιστορικά, συμβατικό και
παραμυθένιο. Το ποίημα διαιρείται
σε πέντε μέρη. Στο Α' μέρος
παρακολουθούμε πώς γεννιέται και
ωριμάζει το αίσθημα των δυο νέων.
Στο Β' μέρος περιγράφεται η
γιόστρα (το κονταροχτύπημα) που
οργανώνει ο βασιλιάς Ηρακλής,
πατέρας της Αρετούσας, για να τη
διασκεδάσει. Ακολουθεί (Γ' μέρος)
η συνάντηση των δυο ερωτευμένων
και η απόφαση να ανακοινώσει ο
Ερωτόκριτος στο βασιλιά την
επιθυμία τους να παντρευτούν. Ο
βασιλιάς, έξω φρενών από το
θράσος του νεαρού, τον εξορίζει και
αποφασίζει να παντρέψει την κόρη
του με τον πρίγκιπα του Βυζαντίου.
Στην άρνηση της την κλείνει στη
φυλακή. Ο Ερωτόκριτος, προτού

φύγει, αρραβωνιάζεται με την Αρετούσα. Στο μεταξύ ξεσπάει πόλεμος (Δ΄ μέρος)· ο βασιλιάς των Βλάχων εισβάλλει στο βασίλειο του Ηράκλη. Σε αποφασιστική μάχη ο Ερωτόκριτος, μεταμορφωμένος σε Σαρακηνό, σώζει την κατάσταση. Στο Ε΄ και τελευταίο μέρος ο βασιλιάς από ευγνωμοσύνη τάζει το μισό βασίλειο στον άγνωστο σωτήρα του. Εκείνος απορρίπτει την προσφορά και ζητά για αντάλλαγμα να παντρευτεί την Αρετούσα. Ο βασιλιάς δέχεται, αλλά εκείνη αρνείται ως τη στιγμή που ο Ερωτόκριτος αποκαλύπτει την ταυτότητά του.

α) [ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΡΑΜΑΝΙΤΗ]

(Β´ μέρος, στίχοι 1047 - 1150)

Μεγάλο μέρος στον Ερωτόκριτο κατέχουν οι κονταρομαχίες και οι μονομαχίες. Είναι ένα στοιχείο που τον συνδέει με το ιπποτικό πνεύμα των δυτικών έργων.

Ο πατέρας της Αρετούσας, όπως είπαμε, για να διασκεδάσει την κόρη του οργανώνει αγώνα κονταρομαχίας (γιόστρας). Στο αγώνισμα αυτό δύο ιππείς προσπαθούσαν να ρίξει από το άλογο ο καθένας τον αντίπαλο μ' ένα μακρύ κοντάρι χωρίς αιχμή.

Έρχονται πολλά ρηγόπουλα, για να πάρουν μέρος στον αγώνα.

Ανάμεσα τους κι ο Σπιδόλιοντας (ή Σπιθόλιοντας), ασιάτης πολεμιστής από την Καραμανία της Μ. Ασίας,

και το ρηγόπουλο της Κρήτης
Χαρίδημος. Τα δυο αρχοντόπουλα
τα χωρίζει βαθύ οικογενειακό
μίσος. Γι' αυτό ζητούν και παίρνουν
την άδεια από το βασιλιά να
μονομαχήσουν με τα σπαθιά μέχρι
θανάτου.

Ετότες λέγει ο Κρητικός,
ο νιος ο παινεμένος:
«Όπου αποθάνει, απ' όλους σας
ας είν' συχωρεμένος»,
και μ' ένα πήδημα ως αϊτός
εστάθηκε στο ζάλο*
και βάνει χέρα στο σπαθί
κι ανίμενε τον άλλο
5 κι εκείνος πάλι ανάδια* του
ογλήγορος σιμώνει

ζάλο: το βήμα.

ανάδια: αντίκρυ.

και διχωστάς* παραθεσμιά*
σα δράκος ξεσπαθώνει·
και σμίγουν τα γδυμνά σπαθιά,
σηκώνουν τα σκουτάρια*
κι αρχίζουσινε τη μαλιά*
τούτα τα παλικάρια...
Σα δυο λιοντάρια, όντε βρεθού
με πείναν εις τα δάση
10 και βρου φαητό κι απάνω του
το 'να και τ' άλλο αράσσει,*
μουγκρίζου κι αγριεύγουσι,
πεινού, και με το στόμα
και με τα νύχια αράσσουσι
και τρέχουν εις το βρώμα,*

διχωστάς: δίχως.

παραθεσμιά: η αναβολή.

σκουτάρι (το): ασπίδα.

μαλιά: μάχη.

αράσσω και ράσσω: ορμώ.

βρώμα: το· τροφή.

το 'να και τ' άλλο πολεμά,
το βρώμα να κερδέσει,
έτσι 'καμαν και τούτοι οι δυο
εις του λαού τη μέση.

15 Τριγυρισμένους τσ' έχουσι
και στέκου και θωρούσι,
τον πλια αντρειωμένο από
τους δυο δεν ξεύρουσι να πούσι
και μόνο εκείνα τα σπαθιά
ανεβοκατεβαίνου
κι ώρες ζερβά τα ζάλα τως
κι ώρες δεξά τα πηαίνου.

Πολλά μεγάλη δύναμην
έχει ο Καραμανίτης,

20 πλιας τέχνης* και πλιας μαστο-
ριάς είν' το παιδί της Κρήτης
και με την τέχνη συντηρά,*
την ώρα που μαλώνει,

πλιας τέχνης: περισσότερης τέχνης
(γένικη της ιδιότητας).

**Θεόφιλος (Χατζήμιχαήλ)
(1871-1934),
Ερωτόκριτος και Αρετούσα
Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα**

τη χέρα του Σπιθόλιοντα
σε ποια μερά ξαμώνει*
κι εξώφευγε τσι κοπανιές*
κι ήβλεπε το σπαθί του
κι ωσάν αϊτός επά κι εκεί
επέτα το κορμί του·

25 σύρνεται οπίσω, πηαίνει
ομπρός, ζερβά δεξά γιαγέρνει*
και πρίχου* σώσει η κοπανιά
εις το σπαθί την παίρνει
κι όποιο σπαθί είχ' έτοια* βαφή,
σίδερο δεν το πιάνει
ουδέ ποτέ τσακίζεται
ουδ' αδοντιά* δεν κάνει.

συντηρώ: παρατηρώ, βλέπω.

ξαμώνω: απλώνω.

κοπανιά: χτύπημα.

γιαγέρνω: επιστρέφω, γυρίζω.

πρίχου: πριν.

έτοιος: τέτοιος.

αδοντιά: δοντιά.

Πότε και λίγο του 'διδε
κι απάνω εις το σκουτάρι*,
30 στη γη κομμάτια το 'ριχνε
το φοβερό λιοντάρι.
Ήστεκεν ο Χαρίδημος
σαν άντρας κι ανιμένει
κι εγύρευγε να βρει καιρόν
η χέρα η τιμημένη.
Δε θέλει δίχως διάφορον*
οι κοπανιές να πηαίνου,
ωσάν επηαίναν του θεριού
τ' άγριου του θυμωμένου,
35 που πότε εβάρειε το σπαθί,
πότες εις το σκουτάρι,
μ' αυτήνες οι λαβωματιές
δεν έχουνε τη χάρη.
Μα τούτος έχει απομονή
και πολεμά με γνώση

σκουτάρι: ασπίδα.
διάφορον: κέρδος.

κι εγύρευγέ τονε ανοικτό,
για να τόνε λαβώσει,
και πάντα ομπρός στα μάτια του
με το σπαθί ξαμώνει,
40 για να τόνε κρατεί μακρά,
να μην πολυσιμώνει.
Με τον καιρό ο Χαρίδημος
τη χέρα χαμηλώνει
κι ηύρε του το μερί* ανοικτό,
δαμάκι* το λαβώνει.
Σ' κείνο τον τόπο του 'βγαλε
τότες το πρώτον αίμα
κι αρχίσασι κι εχαίρουντα
κείνοι οι πολλοί οπού τρέμα'
45 λιγάκι τον ελάβωσε,
πούρι* το αίμα εβγήκε
και το σπαθί του εις το μερί
λαβωματιά τού αφήκε

μερί: ο μηρός.
δαμάκι: λίγο.
πούρι: όμως.

κι ωσάν τεχνίτης στ' άρματα
πάντα καιρό γυρεύγει
με γνώση και με μαστοριά
να κρούγει και να φεύγει.
Τη δεύτερη λαβωματιά
στο στήθος του την κάνει
50 κι ήτον ετούτη ακρόκαλη,
αίμα πολύ του βγάνει.
Γυρεύγει τόπο και καιρόν
εκείνη την ημέρα
να κάμει μια μαλιά καλήν
η τιμημένη χέρα.
Ως είδεν ο Σπιθόλιοντας
τα αίματα κι ετρέχα
στο στήθος του και στο μερί
και το κορμί του εβρέχα,
55 εμούγκρισε, εταράχτηκε
κι ωσά λιοντάρι αγριεύγει
και να βαρεί του Κρητικού
τόπο να βρει γυρεύγει

μηδέ ποτέ το πέλαγος
έτοιας λογής* μανίζει*
σ' τσ' ανεμικές* του Γεναριού,
όντε βρονά κι αφρίζει,
σ' καιρό που ανακατώνεται
με ταραχή μεγάλη,
60 κι όντε σκορπά τα κύματα
όξω στο περιγιάλι,
σαν ήκαμε ο Σπιθόλιοντας
στα αίματα οπού εθώρει*
κι έτρεχαν και να γδικιωθεί*
ακόμη δεν εμπορεί.
Εδάγκανε τα χείλη του,
μέσα η καρδιά του βράζει,
δράκοντας κι όχι ανθρωπινό
το πρόσωπό του μοιάζει

έτοιας λογής: έτσι.

μανίζω: οργίζομαι.

ανεμική: δυνατός άνεμος, θύελλα.

εθώρει: θωρούσε.

να γδικιωθεί: να εκδικηθεί.

κι όσο μπορεί ψηλά ψηλά
σηκώνει το σπαθί του
75 κι απόκει τρέχει απάνω του
με το αγριωμένο χέρι
κι εξάμωσε* να του βαρεί
στης κεφαλής τα μέρη·
κι ο Κρητικός ογλήγορος
σηκώνει το σκουτάρι,
βάνει το προς την κεφαλή,
την κοπανιά να πάρει·
κι εβλέπησε* την κεφαλή,
γιατί απ' ομπρός το βάνει·
80 και δίδει του μια κοπανιά
και μέσα εις δυο το κάνει
και πέφτει κάτω το μισό,
τ' άλλο μισό απομένει
κι ευρέθηκε κι η χέρα του
λιγάκι λαβωμένη.

εξάμωσε...: είχε σκοπό.

εβλέπησε (ρ. βλέπω): προφύλαξε.

Τότε, σαν είδε ο Κρητικός
και το σκουτάρι εχάσε,
εις άλλο μόδο* πολεμά
κι άλλη βουλήν* επιάσε·
85 πλια δυνατός εγίνηκε
και πλια άφοβα μαλώνει·
ζάλο δεν κάνει οπίσω πλιο,
μα όσο μπορεί σιμώνει·
και δεν του εφάινετο καιρός,
να στέκει ν' ανιμένει·
πόδας τον πόδαν ήμπωθε,*
και πάντα μέσα μπαίνει·
στρέφεται χάμαι* και θωρεί
και το κορμί μουλώνει*

μόδος: τρόπος.

βουλή: σκέψη, απόφαση.

ήμπωθε (ρ. αμπώθω): απωθώ,
σπρώχνω.

χάμαι: χάμω.

μουλώνω: χαμηλώνω.

90 και με μεγάλη μαστοριά
στα πόδια του ξαμώνει·
εθάρρεψε ο Σπιθόλιοντας
κι εκεί θε να του δώσει
και χαμηλώνει τ' άρματα
να μην τότε λαβώσει.
Ετότες ο Χαρίδημος του φάνη
να 'ναι η ώρα
να δώσει τέλος τση μαλιάς,
να κατατάξει* η χώρα,
95 κι εσήκωσεν ως αστραπή
το γρήγορο του χέρι,
ωσάν τον είδεν ανοικτό
στης κεφαλής τα μέρη,
και μπήχνει του όλο το σπαθί
εις το λαιμό αποκάτω·
ύπνο τον αποκοίμισε·
παντοτινά κοιμάτο.

να κατατάξει: (ρ. κατατάσσω): να ησυχάσει.

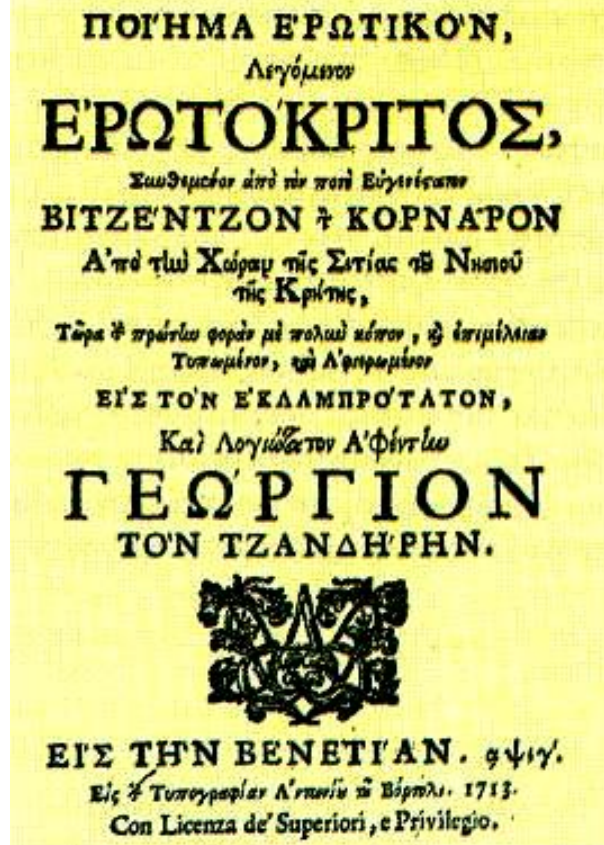
Ἦπεσε κάτω το θεριό,
τα μάτια του γρυλώνει,*
100 φαρμάκι φτει με τους αφρούς,
κλάημ' αναδακρυώνει*
κι εμουγκαλίστη τρεις φορές
το φοβερό του στόμα
κι εβρόντηξεν ο ουρανός
κι εσείστηκε το χώμα
και με μεγάλη ταραχή
και μουγκρισμόν ομάδα
επήγε η άγρια του ψυχή
στο μαυρισμένον Άδη.

γρυλώνω: γουρλώνω τα μάτια.
αναδακρυώνω: δακρύζω (κλάημα
αναδακρυώνει: κλαίει με δάκρυα).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ο αγώνας αρχίζει με μια παρομοίωση· ποιος είναι ο ρόλος της μέσα στο απόσπασμα.**
- 2. Να βρείτε τις παρομοιώσεις που αναφέρονται στον Καραμανίτη· ποιο ιδιαίτερο γνώρισμα παρουσιάζουν και γιατί;**
- 3. Ποιες είναι οι ιδιότητες που αντιπαραβάλλονται μέσα στο απόσπασμα και σε ποια δίνει τη νίκη ο ποιητής;**
- 4. Με τη μονομαχία αυτή μπορούμε να πούμε ότι ο ποιητής εκφράζει έμμεσα τα προσωπικά του αισθήματα; Να τεκμηριώσετε την άποψή σας.**

**ΠΟΙΗΜΑ ΕΡΩΤΙΚΟΝ,
Λεγόμενον
ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ,**

**Α΄ έκδοση, Βενετία,
«Εἰς Τυπογραφίαν
Ἀντωνίου του Βόρτολι» 1713.**

5 Χορτάρια εβγήκαν εις τη γη,
τα δεντρουλάκια ανθίσα
κι από τσ' αγκάλες τ' ουρανού
γλυκύς βορράς εφύσα.
Τα περιγιάλια ελάμπασι
κι η θάλασσα εκοιμάτο,
γλυκύς σκοπός εις τα δεντρά
κι εις τα νερά εγρικότο.
Ολόχαρη και λαμπυρή
η μέρα ξημερώνει,
10 εγέλαν η ανατολή κι
η δύση καμαρώνει.
Ο ήλιος τες ακτίνες του
παρά ποτέ στολίζει
με λάμψη, κι όλα τα βουνά
και κάμπους ομορφίζει.
Χαμοπετώντας τα πουλιά
εγλυκοκιλαδούσα,
στα κλωναράκια των δέντρων
εσμίγαν κι εφιλούσα.
15 Δυο δυο εξευγαρώνασι,
ζεστός καιρός εκίνα,

25 Και μες στη σκοτεινή φ'λακήν,
οπού 'το η Αρετούσα,
εμπήκα δυο όμορφα πουλιά
κι εγλυκοκιλαδούσα.
Στην κεφαλή της Αρετής
συχνιά χαμοπετούσι
και φαίνεται σου και χαρές
μεγάλες προμηνούσι.
Πάλι με τον κιλαδισμόν
απ' την φ'λακήν εφύγα,
30 αγκαλιαστά, περιμπλεχτά
τσι μούρες τως εσμίγα.
Η νένα,* οπού 'το φρόνιμη
γυναίκα του καιρού της
κι ήκουσε κι είδε και πολλά,
ήβαλε μες στο νου της
το πως ετούτα τα πουλιά,
που εσμίξαν έτσι ομάδι,
χαρά μεγάλη προμηνού
και γάμου είναι σημάδι.

νένα: παραμάννα.

ΦΡΟΣΥΝΗ

35 Λέγει: «Αρετούσα, κάτεχε,
σ' καλό πολύ το πιάνω
τούτον, οπού 'ρθαν τα πουλιά
στην κεφαλή σου απάνω:
σημάδι είναι του γάμου σου,
ώρα καλή ώρα να 'ναι·
για δε κι ό,τι είναι για καλό
στο λογισμό σου βάνε.
Ως πότε θε να κάθεται
στο βρώμο,* θυγατέρα,
40 να διώχνεις τόσες προξενιές
που του κυρού σου εφέρα;
Κι ως πότε το Ρωτόκριτο
να στέκεις ν' ανιμένεις;
Εσύ από τούτη τη φ'λακήν,
ώστε να ζεις, δε βγαίνεις,
παρά στα* θέλει ο κύρης σου
να του θεληματέψεις·

βρώμος: βρωμιά.

στα: σ' αυτά που.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Μετά το απόσπασμα που διαβάσατε θα ακολουθήσει η αναγνώριση του Ερωτόκριτου από την Αρετούσα. Πώς προετοιμάζεται το γεγονός αυτό στους στίχους 3-30;**
- 2. Το απόσπασμα χωρίζεται βασικά σε δυο μέρη. Στο πρώτο κυριαρχεί ένα αίσθημα αισιοδοξίας και ευφορίας. Να το παρακολουθήσετε στη διαδοχή των εικόνων της φύσης και να επισημάνετε πώς διοχετεύεται σ' αυτές.**
- 3. Οι συμβουλές της Φροσύνης τι αισθήματα εκφράζουν;**
- 4. Στο δεύτερο μέρος επίκεντρο είναι η νένα. Να βρείτε ποιες λαϊκές αντιλήψεις υπολανθάνουν στα λόγια της.**

**Georges Braque (Μπρακ)
(1882-1963),
Πουλιά σε μπλε φόντο (π. 1952-6)**

Βιτσέντζος Κορνάρος

Για την ακριβή χρονολογία της γέννησης και του θανάτου, καθώς για τα άλλα γνωρίσματα της προσωπικότητας του ποιητή, δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών. Βέβαια στοιχεία είναι όσα ο ίδιος ο ποιητής δίνει για τον εαυτό του στον επίλογο του Ερωτόκριτου (Ε, 1543 κ.ε.): «Βιτσέντζος είν' ο ποιητής και στη γενιά Κορνάρος... Στη Στείαν εγεννήθηκε, στη Στείαν ανεθράφη... Στο Κάστρον επαντρεύτηκε...».

Οι πρώτοι μελετητές προσπάθησαν να ταυτίσουν τον ποιητή με κάποιο από τα μέλη της γνωστής οικογένειας των Βενετών αρχόντων Cornaro. Την άποψη αυτή απέκρουσε ο Ξανθουδίδης με το επιχείρημα ότι υπήρχαν και

άλλοι Κορνάροι (και Βιτσέντζοι)
Έλληνες στο νησί και ότι ο ποιητής
που γνώριζε τόσο καλά ελληνικά
πρέπει να ήταν «γνήσιος Κρης» και
όχι Βενετός. Πρόσφατες όμως
έρευνες ενισχύουν την πρώτη
άποψη και τοποθετούν τη σύνθεση
του Ερωτόκριτου ανάμεσα στα 1626
και 1646 (Σ. Ευαγγελάτος). Πρότυπο
του θεωρείται η πεζή ιταλική
μετάφραση του γαλλικού
μυθιστορήματος Paris et Vienne
που κυκλοφορούσε ήδη από το
1482.

Ως προς τη σχέση του
Ερωτόκριτου με το πρότυπό του,
έχει παρατηρηθεί ότι ο Κρητικός
ποιητής το ακολουθεί μόνο σε
γενικές γραμμές αναπροσαρμόζο-
ντας ριζικά το μύθο· έτσι περνά
«από τη μεσαιωνική παράταξη και

συσσώρευση της ύλης, στην αναγεννησιακή οργάνωση και σύνθεση» (Στ. Αλεξίου, Ερωτόκριτος, σ. ξθ'). Χρησιμοποιώντας δηλαδή με μεγάλη ελευθερία τα δάνεια στοιχεία, τους δίνει καινούριο νόημα. Η μεταπλαστική του αυτή ικανότητα μαζί με την αφηγηματική δύναμη, τη δημιουργική πνοή και το εξαιρετικά αναπτυγμένο γλωσσικό αίσθημα καθιστούν τον Κορνάρο το μεγαλύτερο ποιητή της κρητικής λογοτεχνίας. Έργα του: Θυσία του Αβραάμ (α' έκδ., Βενετία 1696), Ερωτόκριτος (α' έκδ., Βενετία 1713).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2ου ΤΟΜΟΥ

Ιπποτικά μυθιστορήματα	5
[Άγουρος ποθοφλόγιστος] από το μυθ. «Λίβιστρος και Ροδάμνη», στ. 2626-2656, Λίνου Πολίτη, Ποιητική Ανθολογία	8
Γεώργιος Φραντζής, Χρονικό, (απόσπασμα) εκδ. Δωδώνη	15
Θρήνοι	27
Το ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης, (απόσπασμα), εκδ. Εμμ. Κριαρά	29
ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
(1453-1669)	36
α) Λατινοκρατούμενος ελληνισμός	38
Ι. Πρώιμη περίοδος της κρητικής λογοτεχνίας	43

II. Η περίοδος ακμής της κρητικής λογοτεχνίας (τέλη 16ου αι. - 1669)	45
III. Η λογοτεχνική παραγωγή	50
β) Ο ελληνισμός της διασποράς...	54
γ) Τουρκοκρατούμενος ελληνισμός	55
Καταλόγια	58
[Αν ήξευρα, κυράτσα μου...], Λίνου Πολίτη, Ποιητική Ανθολογία	58
Κυπριακά	63
[Πάγω...], Λίνου Πολίτη, Ποιητική Ανθολογία	64
Μπεργαδής, Απόκοπος	69
[Ειπέ μας αν κρατεί ουρανός], εκδ. Ερμής (Στυλ. Αλεξίου)	72
Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος, Χορικό από το Ροδολίνο	81

Χορικό της Γ΄ πράξης, Λίνου Πολίτη, Ποιητική Ανθολογία	82
Γεώργιος Χορτάτσης, Κατζούρμπος, απόσπασμα από τη Β΄ Πράξη - Κριτική έκδ. Λίνου Πολίτη	89
Ερωφίλη, απόσπασμα από την Γ΄ Πράξη, σκηνή Ε΄ - εκδ. Γαλαξία	100
Βιτσέντζος Κορνάρος, Η Θυσία του Αβραάμ (στ. 1059- 1126, εκδ. Γ. Μέγα)	109
Ερωτόκριτος	123
α) [Η Μονομαχία Κρητικού και Καραμανίτη], (Β΄, 1047 - 1150), εκδ. Ερμής	126
β) [Ήρθεν η ώρα κι ο καιρός], (Ε΄, 767-818), εκδ. Ερμής (Στυλ. Αλεξίου)	143

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.